

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

KERKÜK TÜRKMENLERİNİN GEÇİŞ TÖRENLERİ

Zainab Ayad SAEED

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

KERKÜK TÜRKMENLERİNİN GEÇİŞ TÖRENLERİ

Zainab Ayad SAEED

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi

Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

Zainab Saeed tarafından hazırlanan “Kerkük türkmenlerinin geçiş törenleri” başlıklı bu çalışma, 29-05-2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Başkan).

Yrd. Doç. Dr. R. Bahar AKPINAR (Danışman).

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN

Doç. Dr. Ruhi ERSOY

Yrd. Doç. Dr. Zehra KADERLİ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29/05/2014

Zainab SAEED

ÖZET

Zainab Ayad Saeed. *Kerkük Türkmenlerinin Geçiş Törenleri*,

Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Çalışma, giriş, doğum, çocukluk, evlilik, ölüm bölümlerinden ve önsöz sonuç, kaynakça, sözlük kısımlarından meydana gelmektedir genel olarak Türkmenlerin yerleşim birimleri, dilleri, nüfusları ve sosyo-kültürel hayatları ve yapıları hakkında bilgi verilip çeşitli sözlük, ansiklopedi ve diğer çalışmalardan yararlanılarak inanç kavramı üzerinde durulmuş, Irak'ta yaşayan Türkmenlerin inançları incelenmiştir.

Birinci bölümde, Türkmen kadınların çocuk sahibi olamadıklarında nelere başvurdukları ele alınmıştır. İkinci bölümde çocuğun doğum dönemi ve adının konulması, sünnet edilmesi, çocuk folkloru ve alt başlıklar üzerinden ele alınmıştır. Üçüncü bölümde evlenme aşamaları, kız beğenme, nişanlama, kebin kesmek (nikâh kıyımı), çeyiz, gelin hamamı, xınna (kına), düğün aşamaları, gelinin damadın evine götürülmesi, gerdek, gelinin haftası (yeddisi) ve ayak açma konuları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ölüm merasimleri, ölümün belirtileri, ölüm haberinin duyulması, ölüyü yıkamak, ölü'nün kefenlenmesi, tabut, cenaze namazının kılınması, ölü'nün defnedilmesi, ölü için yapılan taziye ve alt konular halinde ele alınmıştır.

Sonuç kısmından sonra çalışmada yararlanılan yazılı kaynakların künyeleri ve kaynak kişiler hakkındaki bilgilerin listesi belirtilmiştir. Ayrıca çalışmanın sonunda Irak Türkmen Türkçesi ile ilgili bir sözlük verilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Irak, Türkmen, örf-adet, tören, halk.

ABSTRACT

Zainab Ayad Saeed. *Rite of Passage of Kirkuk Turkmen*,

Master's Thesis, Ankara, 2014.

The study is consisted of introduction, birth, childhood, marriage, death parts and preface, conclusion, references, dictionary divisions. Generally, information is given about settlement units, languages, population and socio-cultural life and structures of Turkmen and faith concept is addressed by benefiting from various dictionary, encyclopedia and other studies, faiths of Turkmen who live in Iraq are examined.

In the first part, what Turkmen women apply when they could not have a child is discussed. In the second part, birth period and giving name for the child, circumcision feast, child folklore are discussed in sub-headings. In the third part, marriage stages, liking a girl, engagement, solemnizing, dowry, bride's bath, henna night, wedding stages, taking the bride to groom's house, nuptial, week of the bride (seventh day). and foot ceremony are discussed. In the fourth part, death ceremonies, signs of death, announcement of death, washing the dead person, enshrouding, coffin, performing funeral prayer, burying, condolence for the dead are discussed in sub-headings.

After conclusion part, list of information belonging to person referenced and identity records of written sources benefited in the study are provided. Also, at the end of study, a dictionary related with Iraq Turkmen Turkish is given.

Key Words

Iraq, Turkmen, customs, ceremony, people

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. DOĞUM	6
1.1. Doğum	6
1.1.1. Doğum Öncesi	6
1.1.2. Hamile Kalmak ve Kısırlığı Gidermek İçin Başvurulan Yollar	12
1.1.3. Hamilelik	13
1.1.4. Aşerme	14
1.1.5. Çocuğun Sağlıklı Kalması ve Yaşaması İçin Alınan Önlemler	16
1.1.6. Çocuğun Cinsiyetinin Tahmini.....	17
1.2. Doğum Esnası.....	17
1.2.1. Doğum Hazırlığı ve Doğum.....	17
1.3. . Loğusalık Dönemi	19
II.ÇOCUKLUK.....	22
2.1. Çocuğun Adının Konulması	22
2.2. Sünnet Edilmesi.....	23
2.3. . Çocuğun Uyutulması ve Leyleler	26
2.4. Çocuk Oyunları ve Milli Oyunlar.....	30
2.4.1. Göz Bağlama.....	31
2.4.2. Kurtana Kapan.....	31
2.4.3. Çukura Atma	31
2.4.4. Göz Yumma	31
2.4.5. Deve Deveci.....	32
2.4.6. Mizrah(Topaç)	32
2.4.7. Kara Geldi.....	32
2.4.8. Altın Kabak Atmak Oyunu	33

2.4.9. Yüzük Saklama.....	33
2.4.10. Aşık.....	34
2.4.11. Çillik.....	34
2.4.12. Düzzüm.....	34
2.4.13. Bukıldım	35
2.4.14. Beş Taş	35
III. EVLİLİK.....	36
3.1. Kız Beğenmek.....	36
3.2. Nişanlamak.....	38
3.3. Kebin Kesmek (Nikah kıymak)	39
3.4. Çeyiz	42
3.5. Gelin Hamamı.....	42
3.6. Xınna (Kına)	43
3.7. Düğün ve Düğün Aşamaları.....	46
3.7.1. Kız Evinde Yapılan Düğün	47
3.7.2. Damat Evinde Yapılan Düğün.....	49
3.8. Gelinin Damad Evine Götürülmesi	50
3.9. Gerdek.....	52
3.10. Gelinin Haftası “Yeddisi”	53
3.11. Ayak Açma.....	53
IV. ÖLÜM	54
4.1. Ölüm Belirtileri.....	54
4.2. Ölüm Anı ve Ölüm Haberinin Duyurulması.....	55
4.3. Ölüyü Yıkamak.....	56
4.4. Ölünün Kefenlenmesi.....	57
4.5. Tabut	58
4.6. Cenaze Namazının Kılınması	59
4.7. Ölünün Defnedilmesi	60
4.8. Ölü İçin Yapılan Taziye.....	62
4.8.1. Erkekler Tarafından Yapılan Törenler.....	62
4.8.2. Kadınlar Tarafından Yapılan Törenler	63
SONUÇ.....	68

KAYNAKÇA.....	71
SÖZLÜK.....	75

ÖNSÖZ

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde özellikle Orta Asya, Anadolu, Avrupa ve Arap coğrafyası başta olmak üzere dünyanın birçok coğrafyasında milyonlarca Türk yaşamaktadır. Bu geniş coğrafyaya yayılan Türk topluluklarının kültürlerinin ve edebiyatlarının bilimsel metotlar çerçevesinde araştırılmasının Türk dünyasının kültür, folklor ve edebiyat birliğine büyük katkısı olacaktır. Bir milletin gerçek varlığını ortaya koyan şüphesiz değerleri ve kültürüdür. Dolayısıyla bir milletin ayakta durabilmesi kendi benliğini, değer yargılarını, gelenek-göreneklerini, örf-adetlerini, anadilini muhafaza edip kendi kültürüne sahip çıkması ile mümkündür. Kısacası kültür bir milletin şah damarıdır.

Irak Türkmenleri tüm baskı ve üzerlerinde oynanan türlü oyunlara rağmen kendi dillerini, örf-adetlerini ve kültürlerini korumayı başarmışlardır. Sovyet Rusya zamanı ve sonrasında gelen Saddam Hüseyin döneminde kendilerini yok etmeye yönelik politikalara yenilmemiş ve günümüze kadar kültürlerini korumayı başardıkları görülmektedir. Irak Türkmenleri ile Orta Asya'da yaşayan Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen Türkleri ile Altay, Sibiry ve Kafkas bölgesinde yaşayan Türk toplulukları arasında kilometrelerce fark olmasına rağmen benzer hatta aynı gelenek-göreneklere, örf-adetlere ve inançlara sahip oldukları görülmektedir.

Halk kültürü ile ilgili yapılan çalışmalar her toplum için fevkaledede önemlidir. Çünkü bu bilimsel çalışmalarla toplum varlığı yok olmaktan kurtarılıp yazıya dökülmektedir. Bu çalışmada Irak Türkmenleri ile ilgili bilgiler kitaplardan araştırılarak toplanmıştır. Ancak araştırma yapılan kitaplar hem yazılı metinler hem de sözlü kaynaklardan toplanmıştır. Sözlü kaynaklardan toplanan verilerde, sahada bizzat kaynak kişilerle görüşüldüğü açıkça belirtilmiştir. Çalışmada sadece günümüzdeki Irak Türkmenlerinin halk inançları değil eski dönemlerden olan değişimlerinden de bahsedilmiştir. Geçiş dönemleri, dini, bereket ve diğer eğlence merasimleri ve ritüelleri sırasında söylenen, hayatın çeşitli safhalarını yansıtan halk inançları etrafında oluşan, diğer pratik ve uygulamalarda yer alan hoyrat, mani, tekerleme, efsane, masal, deyim, atasözü, bilmece, ninni vb. bütün halk edebiyatı unsurlarında tespit edilip yazıya geçirilmiştir.

GİRİŞ

Irak gerek coğrafi gerekse tarihi konumu itibariyle oldukça önemli bir geçmişe sahiptir. Kesintisiz 400 yıl olmak üzere yaklaşık olarak 900 yıldan daha fazla Selçuklu, İlhanlı, Celayirli, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Osmanlı devletlerinin hâkimiyetinde önemli bir parça teşkil ettiğinden Türk halk kültürü araştırmalarında büyük bir öneme sahiptir. Bu yüzden araştırmamızın konusu Irak Türkmenleridir. Toplumlar kültür ve gelenek-göreneklerini, inanç sistemlerini tarih boyunca kuşaktan kuşağa, nesilden nesile devretmekte ve bu gelenek-görenek toplumun ortak bir ürünü sayılmaktadır. Çalışmamızın özü Kerkük'te yaşayan Türkmenlerin geçiş dönemi törenlerini incelemek onları unutulmaktan kurtarıp yazıya dökmektir. Burada yazılı kaynaklar kadar sözlü kaynaklar da önem taşımaktadır.

Irak Türkmenleri, tarihin değişik çağlarında Orta Asya'dan göç ederek Irak'a yerleşmişlerdir. Tabii olarak bu bölgeye yerleştikleri zaman kendi kültürleri, gelenek ve görenekleriyle gelmişlerdir. Zamanla ve yerleştikleri bölgenin etkisiyle bazı gelenek ve göreneklerinde ve yaşam tarzlarında değişiklik meydana gelmiştir. Çalışmada, Irak Türkmenlerinin kültür ve gelenek-göreneklerini, incelenmek amaçlanmıştır.

Irak Türkmenleri'nin büyük bir kısmı Oğuzların Bozok koluna bağlı Bayat boyundan gelmektedir. Bununla birlikte diğer Türk boylarına mensup Türkmenler de bulunmaktadır. Bu Türk boyları şunlardır; Karakoyunlu, Döğer, Çepni, Eymür, Harbendeli, Şebek, Salur, Beğdili, Ulaşcu, Ocuşlu, Birvacılı, Karanaz, Muradoğlu (Muradiye), Bacalan, Ulus-Tatar, Karaboğa, Yağmur Tatlu, Mavıllı (Mavili) ve Sarıllı (Sarılı) (Saatci 1996 261-291).

Orta Asya sahasından Anadolu'ya göç eden atalarımızın ilk olarak Irak'a ne zaman girdiklerine dair bilgileri tarihçilerden öğrenmekteyiz. Tarihçilere göre, Türkmenlerin Irak'a ilk girişleri M. 674 (H. 24) tarihine kadar uzanır. Emevilerin halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen komutan Übeydullah Bin Ziyad, 20.000 kişilik ordusu ile Ceyhun Nehri'ni geçerek Buhara'ya yönelmiştir. Buhara prensesi Kaboç Hatun idaresinde bulunan Türk kuvvetleri ile şiddetli çatışmalardan sonra sulh yapmak zorunda kalmıştır. Sulhtan sonra Ubeydullah, yanında Türk askerleriyle Irak'a gitmiş ve onları Basra vilayetine yerleştirmiştir (Saatçi 2003: 20).

Türkler, savaş ve çarpışmalarda göstermiş oldukları büyük kudret ve yeteneklerden dolayı Emevilerden sonra hilafete geçen Abbasiler döneminde devletin önemli kademelerinde görev yapmış, iktidarı ele geçirmişlerdir. Böylece Abbasiler döneminde, özellikle annesi Türk olan Halife Mu'tasım Türklere büyük güven beslediği için Irak'a göçlerin ardı kesilmemiştir. Türk annelerine göre davranan Mu'tasım'ın, Türklere meydana getirdiği Hassa askerleri, kıyafet bakımından da diğer askerlerden farklı ve gösterişli olmuştur (Saatçi 2003 21). Bununla birlikte halife Harun Reşit (786-806) muhafız birliğini tamamen Türklere oluşturmuştur (Marufoğlu 2002: 604).

Abbasiler dönemi, Irak'ta yaşayan Türkmenler için altın dönem sayılır. Çünkü tarihi kaynakların verdiği bilgilere göre bu dönemde Türkler devletin üst ve hassas kademelerinde görev almış ve halifelerin güvenini kazanmışlardır. Türkmenlerin Irak'a ikinci ve en önemli göçü Selçuklular döneminde olmuştur. 25 Ocak 1055 tarihinde Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat'a girmesi ve halife el-Kaim'in saltanatı kendisine bırakmasından sonra binlerce Türkmen Irak topraklarına girmiş ve ülkenin farklı bölgelerine yerleşmişlerdir (Koçsoy, 1991: 126).

Irak, Kanuni Sultan Süleyman'ın Safevilere yaptığı seferle (1535) Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Bu tarihten sonra 1638'de Sultan dördüncü Murat zamanında bu bölge, altı sancak altında bir eyalet merkezi olmuştur. İşte bu dönem, Türkmenlerin Irak'a fiili yerleşme dönemleri olarak kabul edilir.

Günümüzde ise Irak'ta yaşayan Türkmenler, kuzey bölgesinde yoğun olarak yaşayan Kürtlerin ve orta-güney bölgelerinde yaşayan Arapların arasındaki bölgede

yaşamaktadırlar. Bu çizgi Irak'ın batısından güney doğusuna kadar uzanmaktadır. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı iller Kerkük, Musul, Erbil, Selahattin ve Diyale'dir. Kerkük Irak'ın kuzeyinde yer alır ve aynı zamanda Irak'ın en zengin petrol kuyularına sahiptir. 1976'da Araplaştırma politikası çerçevesinde adı "El Temim" olarak değiştirilmiştir. Kerkük'te Türklere ait birçok eser bulunmaktadır. Bu eserlerin birçoğu şehrin demografik özelliğini değiştirmek gayesiyle tahribata maruz bırakılmıştır. Bu tarihi eserlerin başında Kerkük Kalesi, Danyal Peygamber Camii, Yeşil Kümbet, Kaysarıya Çarşısı, Kerkük Kışlası, Dakuk Minaresi, Taşköprü gelir. Kerkük şehri Kale, Karşıyaka ve Korya olmak üzere üç kısma ayrılır. Kale'de Hamam, Ağalık, Meydan, Zından, Gâvurlar Mahallesi adlarında başlıca beş mahalle vardır. Karşıyaka'da Çay, Çukur, Musalla, Bulak, Avcı, Piryadı, Emekçiler, İmam Kasım, Ahı Hüseyin; Korya'da ise; Şaturlu, Sarıkahya, Begler ve Tısın mahalleri mevcuttur.

Türkiye'ye yetmiş kilometre uzaklıkta bulunan Musul da Türkmenlerin önemli yerleşkelerindedir. Musul ilinin Telafer, Sincar, Hazar, Tilkef, Ba'aj, Hamadiye, Sihkhan ve Akra olmak üzere dokuz ilçesi bulunmaktadır. Özellikle Telafer ilçesinde Türklere ait birçok tarihi eser bulunmaktadır. Bunların en önemlisi günümüze kadar gelebilmiş Telafer Kalesi'dir.

Irak'ın kuzeyinde yer alan Erbil şehri Babil'den daha eski yerleşim bölgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Çeşitli hanedanların hüküm sürdüğü şehir, M. Ö. 200 yılında Sulki'nin kitabelerinde Erbilum olarak adlandırılmaktadır. Erbil adının Asurilerin dört tanrısından biri olan Erbaillo'dan geldiği söylenir. Erbil'de yüzon tepe ve birçok tarihi eser bulunmaktadır. Bunlar Taş Devri ve fetihler dönemine kadar uzanmaktadır. Erbil'deki en önemli tarihi eserler Erbil Şelalesi, Seyit Ahmet Tepesi, Sultan Muzaffer Gökbörü Minaresi ve 1190 yılında Muzafferettin Gökbörü tarafından yaptırılan Büyük Cami'dir.

Selahattin ili tarih açısından çok eski bir il değildir. Sosyalist Arap Baas Partisi başa geldikten sonra 1976'da eskiden Kerkük'e bağlı Tiğrit ilçesi başta olmak üzere bir kaç ilçe alınarak oluşturulmuştur. Selahattin ilinin en büyük Türkmen ilçesi Tuzhurmatı'dır.

Diyale ili Bağdat'ın güneydoğusunda yer alır ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları en önemli illerden birisidir. Diyale'nin önemli Türkmen ilçe ve nahiyeleri şunlardır: Hanekin, Kifri, Mendeli, Kızlarbat, Karahan, Kazanya, Beletruz, Karatepe, Deli Abbas, Mansuriye, Halis ve Bakuba'dır.

Irak'ta Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinin sona ermesinden sonra 1920'li yıllardan itibaren bu coğrafyada yaşayan Türkmenler'in kötü kaderleri başlamış ve Türkmenler acıyla yüzleşmiştir. Faysal'ın İngilizler tarafından Irak Krallığına getirildiği 1921 yılından itibaren Irak Devleti'nin başına gelen iktidarlar asimilasyon, baskı, zulüm, işkence vb. yollara başvurarak Türkmenler'in kimliğini yok etmeye çalışmışlardır. Başta Kerkük olmak üzere Altunköprü'de, Erbil'de yapılan katliam ve soykırımlar sonucunda Türkmenler can güvenliklerini sağlamak için Bağdat gibi büyük şehirlere gidip yerleşmişlerdir. Bununla birlikte Araplaştırma politikası çerçevesinde birçok Türkmen öğretmen Irak'ın güney bölgelerine gönderilmiştir. Bu yüzden elimizde resmi kayıt olmamakla beraber Bağdat'ta günümüzde 250000 ile 300000 arasında bir Türkmen nüfusunun bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Günümüzde Irak'ın doğusundan batısına güneyinden kuzeyine kadar bütün il ve ilçelerde Türkmen kökenli öğretmen, mühendis, akademisyenlere vd. rastlamak mümkündür. Bu Türkmenlerin bazıları anadillerini muhafaza edebilmişken, Arapların yoğun yaşadıkları şehirlerde yaşayan Türkmenlerin bazıları Araplaşmış, Kürtlerin yoğun yaşadıkları şehirlerde yaşayan Türkmenlerin bazıları Kürtleşmiştir. Bir kısım Araplaşmış ve Kürtleşmiş Türkmenler, Türkmen Türkçesi konuşmamasına rağmen Türkmen olduğunu inkâr etmemektedir.

Irak'ta 1947, 1957, 1965, 1977 ve 1981 yıllarında nüfus sayımları yapılmıştır. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır; 1921 yılından bu yana yapılan sayımlar bütün Irak için çok titiz olduğu söylenemez. Bu yüzden Irak Türkmenlerinin nüfusu ile ilgili katı bir rakam söylemek doğru olmaz. Ancak tahmini olarak Irak'taki Türkmenlerin nüfusunun 2. 000. 000 ile 2. 500. 000 arasında olduğu söylenebilir.

I. DOĞUM

1. 1. Doğum

Doğum, insan hayatında oldukça önem arz eden hususlardan birisidir. Aileye ve çevreye mutluluk veren ve hayatın başlangıç noktası olarak değerlendirilen doğum, insanın hayat kitabının ilk sayfasıdır.

Doğum ile ilgili olarak, çocuk daha doğmadan, henüz annesinin karnındayken bir sürü hazırlık ve uygulama yapılır. Dünyaya gelecek çocuğun sağlıklı doğması, karşılaşılabileceği bütün tehlikelerden korunması için sadece anne babası değil, bütün akraba ve çevredeki insanlar özen gösterirler (Bayatlı 2011: 161).

1. 1. 1. Doğum Öncesi

Irak Türkmenlerinde bebek sahibi olamayan kadınlara kısır denilmektedir. Ancak kısır ifadesi kadının yüzüne karşı kullanılmaz. Doğumla ilgili “inanmalar, gerçekleşme sırasına göre kronolojik olarak tasnif edildiğinde, ilk madde olarak bebek sahibi olamayan ailelerin bu konuyla ilgili inanmaları ve aldıkları tedbirler gelmektedir. Bu uygulamalar: olağanüstü güçlerden yararlanmalar ve büyüklük işlemler, akılcı-gerçekçi 'ilaç' ve 'onarım' tipinde işlemler” olmak üzere iki bölüme ayrılabilir gibi; majik pratikler dini pratikler, tıbbi pratikler”olarak da tasnif edilebilir. Daha yakın burada tıbbi pratikler ifadesiyle modern tıbbi uygulamalar değil, halk hekimliği alanına girenler kastedilmektedir. Ayrıca Orhan Acıpayamlı “Dini Pratikler” diye ayrı bir başlık altında incelemekle birlikte bu başlıkta incelenen uygulamaların da sihir sistemi içinde incelenmesi gerektiği sonucuna varır (Acıpayamlı 1961: 13).

Zamanlarda geçiş dönemi üzerine çalışmış araştırmacılar ise modern tıbbi uygulamaları da yaptıkları saha çalışmalarında tespit ettikleri için, ayrı bir başlık altında toplamayı

uygun bulmuşlardır. Geçiş dönemi âdetleri içinde büyü temeline dayanan pek çok uygulama vardır. Büyü, temelinde dinamist dünya görüşü yatan, belli bir teknikle belli kuralları gerektiren ve doğüstü güçlerin yardımı sağlanarak bir amaca ulaşmak için uygulanan işlemlerdir. Bölgede çocuk sahibi olma isteğiyle yapılan uygulamalardan büyüsel içerikli olanları, çoğunlukla temas büyüyle alâkalıdır. Bu çerçevede Irak Türkmenleri arasında uygulanan pratiklerde türbe ve ağaç ziyaretleri önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan saha çalışmasında görülmüştür ki çocuğu olmayan aileler öncelikle herkes tarafından yararlı olduğu düşünülen türbelerden yardım istemektedir. İmamzade kabrinin bulunduğu bir mekândaki bir ağacın başında çocuğu olmayan aileler yağlı bir çaput yakarak "Ey İmamzade bu çırağı yandırdım sana, benim bir uşak yerine gele" biçiminde dua ederek İmamzade'den yardım istenmektedir. Hocalara okutmak, muska yazdırmak, türbelere ve ağaçlara bez bağlama Türklerdeki şamanizm inancından kalma bir uygulamadır. Bu görüş, başka araştırmacılar tarafından da ifade edilmiştir. Bazı araştırmacılara göre türbelere gitmek ya da ağaçlara bez bağlamak şamanizmin islami bir görünüşle varlığını sürdürmesini ifade etmektedir (Şener 2010: 67).

Kişinin dua etmesi, kurban kesmesi ve namaz kılması dini uygulama olarak görülürken, yarıda bulunan taşın arasından geçme, mum yakma, etrafını dolaşma, oradan alınan ipi karna bağlayarak, hamile olunca tekrar yerine getirip bırakma gibi pratikler ise sihirli motifler olarak değerlendirilmektedir. Halk arasında batıl inanç olarak bilinen şamanî unsurlar Türk geleneksel inancının bir parçasıdır. Örneğin, Şamanist Altaylar için kutsal olan ağaç inancı Müslümanlık sonrası türbelerde bulunan ağaçlar vasıtasıyla devam etmiştir. Şamanizm devrinden kalma mukaddes ağaçlar, ataların ve büyük şamanların mezarları, İslami renge bürünmüş ve günümüzde dua ederek ya da o mekânda bulunan bir nesneyle temas ederek çocuk sahibi olunacağı inancıyla ziyaret edilen evliya türbelerine dönüşmüştür.

Irak Türkmenleri arasında en yaygın olarak yatır, türbe ziyareti ve ağaca bez bağlama pratiği görülür. Bu çalışmada tespit edilen bez bağlama ve dilek dileme amaçlı ağaçların en meşhuru Irak'ta yaşayan tüm müslümanlar tarafından bilinen ve değer verilen İmam

Muhammet ve özellikle erkek çocuğa sahip olmak için Kerkük Kalesin’de Üzeyir peygamber ziyaretidir.

Irak Türkmenleri arasında tespit edilen, temas büyüsüne dayalı olarak uygulanan birçok farklı pratik bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra kademgaha taş bırakarak da dua edilir. Kademgah, bir molla kabri karşısında bulunan birkaç taşın üst üste konulmasıyla oluşturulmuş dua yeridir. Dileği olan kimseler, oraya konulan diğer taşlar gibi bir taş bırakırlar ve dualarını ederler. Böylece her duada konulan taşlarla küçük bir tepe oluşur. Bu şekilde duaların yapıldığı molla mezarlarının kenarında ya da karşısında bulunan kademgahlar vardır (İnan 2006: 167).

Çocuğu doğmayan kadın konu komşudan alacağı kıyafetlerle onu giydirmeyi nezreder. “Çocuğa kaldığında” başka evlerden topladığı elbiseleri ona giydirir. Irak sahasından derlediğimiz bebek sahibi olmak için uygulanan başlıca pratikler de şunlardır: hamile bir kadının ağzından çıkarılan emilmiş şekerin, bebeği olmayan kadına yedirilmesi. Hamile kadının elbisesinde kesilen parça kumaşların bebek sahibi olmak isteyen kadının evinde saklanması ve kadının şayet bebeği olursa ona bu parçalardan yapılmış giysiyi giydirmeyi adaması. Doğum yapmış kadının kırkinci günü yıkandığı suyla bebek sahibi olmak isteyen kadın da yıkanır. Yukarıda uygulanan pratiklere “ocak kültürü” etrafında gelişenleri de eklemek gerekir. Irak Türkmenlerinde “ocağ” adı verilen ve obada manevi anlamda değer verilen ailelerin varlığı, yapılan saha çalışmasında tespit edilmiştir. Ayrıca bebek sahibi olamayan kadınlar için yeni doğum yapmış, "çilleli arvad" denilen ve bilge kişi olarak görülen kadınların niyet ederek rüyaya yatması da bir çare olarak görülmektedir (Bayatlı 2008: 144).

Ocak inancı ve ocakçılık üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. K. Polat'ın cümleleri ile ocaklar ve kısırlığı gidermek için uygulanan tedaviler şu şekilde tanımlanabilir:

“Ocaklar; Balkanlarda, Anadolu'da, Suriye'de, Irak'ta, Kafkaslarda ve Orta Asya'da, halk tedaviciliğinin başka bir adıdır. Ocağın bulunduğu aile, sıradan bir aile olmayıp, hayatta tuttuğu yolla, töreye riayetinde, diğerlerine örnek olur. Ocakçılar, namuslu ve temiz insanlardır. Yaptıkları her şey Türk töresince takdir edilir. Ocakçılık aile için gelenekseldir”. Ocak inanışıyla ilgili olarak yapılan bu tespitlerin ve Anadolu sahasında yapılan benzer tespitlerin Irak kültüründe halen yaşatıldığı gözlemlenmiştir. Kısırlığı giderme ve gebe kalma konusunda yukarıda saydığımız olağanüstü güçlerden yararlanma ve büyüklük işlemler olarak nitelendirilebilecek pratiklerin yanı sıra akılcı gerçekçi ilaçlar ve onarma tipinde işlemler biçiminde değerlendirilebilecek pratikler de derlenmiştir. Bu başlık altında ele alınacak pratiklerin tıbben etkinliği konusunda bilimsel bir çalışma kuşkusuz yapılmamıştır. Ancak doğumda uygulanan geleneksel pratikleri tetkik eden bir sosyal antropoloji çalışmasında: “Bu pratiklerdeki ana tema sıcak tutmak ve terletmektir. Ayrıca, kadının "içini ısıtsın, yumuşatsın" diyerek sıcak şeyler yedirilir ve içirilir. Tıbbi açıdan bakıldığında, nenelerin tedavisindeki buhara durmanın, ısıtmanın, genital bölgelere giden kan akışını arttırdığı ve iltihabın çözülmesine yardımcı olduğu düşünülebilir. ” denilmiştir. Bu tür ilaçların genel adı olarak bölgede “Türki Derman” ifadesi kullanılmaktadır. Yaşlı Türkmenlerin dağlardan topladığı birtakım otların, sığır ödü gibi birtakım ilave malzemenin katılarak kaynatılması sonucu elde edilen ilacın çocuk sahibi olmak isteyen kadınlarca üzerine oturulması durumunda “rahmi arıttığına” inanılmaktadır (Polat, 2003: 63-67).

Türkmenlerde bebeği olmayan aileler tarafından geleneksel yöntemlerle bebek sahibi olabilmek için uygulanan pratikler ve bu konudaki inanmalar yanında hamilelik sonrasında bebeği sağlıklı bir biçimde dünyaya getirmek için de yararlanılan bir dizi pratik tespit edilmiştir. Düşük tehlikesine karşı tencerede kaynatılmış patlıcan gibi tıbbi temeli olabilecek pratiklerin yanı sıra daha ziyade inanç esasına dayalı birtakım uygulamalardan bahsedilmiştir. Nikâh aktinin ve düğünün şeriata mutabık olması gerektiği, çocukları ölen ailelerin Meşhet'e giderek İmam Rıza için dua ettiği ve bu duadan sonra dünyaya gelen çocuklarına Rıza adını verdikleri, ayrıca bebeğin doğumdan sonra hastalanıp ölmemesi için; Ali, Murtaza, Hasan, Hüseyin gibi imam adlarının verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bir imamzade tarafından bir kilide dua

okunarak gebe kadının boynuna kilitlendiği ve doğuma kadar onun üzerinde bu kildin açılmadan muhafaza edilmesi pratiğinin uygulandığı görülmüştür (Bayatlı 2011: 186).

Taklit büyüğü esasına dayanan bu pratikle doğuma kadar bir daha açılmayacak olan kilit ile bebek de rahimde sabit hale getirilmiş olmaktadır. Bebeğin sağlıklı bir biçimde dünyaya gelmesi ve büyümesi için uygulanan diğer pratiklerin en önemlisi bir din adamına dua yazdırmak ve bir imamzade kabri başında dua ederek adak adamaktır. Bazen bebek sahibi olmak için yapılan adaklarda dünyaya gelecek bebeğin beş veya yedi yıl dilencilikle temin edilen eşyalarla giydirilmesi ve belirlenen süre boyunca kesilmeyen saçın sürenin sonunda kesilerek bu saçın ağırlığı kadar para dağıtılması da söz konusu olabilmektedir.

Hamile kadınlar için Irak Türkmenlerinde genelde “uşahlı arvad” ifadesi kullanılmakta yine diğeri kadar sık olmasa da “yük bağrında” biçiminde de hamilelik ifade edilmektedir. Hamile kadının annesi, kaynanası, gelinin gözüne bakarlar. Gelinin gözünün akındaki kan lekesinden onun hamile olduğu anlaşılır. Bu durumda “Kızım, senin gözüne çöp düşmüş. ” denilir. Burada hamile kalan yeni gelinin aile fertleri arasındaki mahcubiyeti anlatılmak istenmiştir. Hamileliğin ilk zamanlarında gelinin bunu ağabeylerine ya da babasına hissettirmemeye çalıştığı da kaynak kişilerimizce ifade edilmiştir.

Bebeğin doğumu sırasında ve sonrasında lazım olacak eşyalar anne adayları tarafından doğumdan önce hazır edilmektedir. Annenin sütünü artırmak için yapılacak yiyeceklerde kullanılacak otlar, elbise, kundak hazır edilmektedir. Bebek doğmadan önce göçerlere has kilim tezgâhlarında beşik dokunur, bebeğin başı için börk örülür ve kese dikilir. Ayrıca bebeğin doğum sırasında göbek bağıni iki yandan bağlamak için gereken ip de hazır edilmektedir (Beyatlı 2011: 186).

Ailede erkek çocuğun olması soyun devamlılığı açısından önemlidir. Sağlıklı doğan her bebek için şükür duası edilsede erkek çocuğu daha muteber tutulur. Öyle ki birinin kızı olsa “sakalını su apardı” denir. Doğum sonrası kullanılan bu ifadeyle doğumun beklenen sonla bitmediği anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili derleme notları ve tespitler şunlardır: Oğlu olmayan evin ocağı kördür. Kız özge malıdır. Kişinin oğlu olsa adı yürür “oğul atanın ocağını dirildir (ocağını diri tutar). Lakin kızın kellesi kotadır (küçüktür) bırakır gider”.

Bu derleme notlarından da anlaşılacağı gibi Irak Türkmenleri için kız çocuğuna belli bir yaşa geldikten sonra yuvadan uçacak ve ailesine fayda sağlamayacak evlat olarak bakılmaktadır. Hâlbuki oğul eve gelin getirecek ve hem gelin hem de torunlar iş gücü olarak ailenin büyümesine ve güçlenmesine katkı sağlayacaklardır. Evin bütün oğulları sırasıyla anne babanın hizmetini görecekler ve bayrağı en son erkek çocuğa teslim edeceklerdir. Oysa gerçek hayatta durum pek böyle değildir. Ailelerde erkek çocuk merakı sürdürülmekle birlikte zaman içinde ata ocağının sorumluluklarının çoğu genellikle kız çocuğu tarafından yerine getirilir. Erkek evlat sahibi olmak için kullanılan uygulamaların bir kısmı çocuk sahibi olamayan aileler tarafından yapılan uygulamalara benzemektedir. İlgili bölümde anlatıldığı gibi dinsel-büyüsel işlemler, temas ve taklit büyüğü esasına dayanan pratikler yanında kadına yedirilen yiyeceklerin de bebeğin cinsiyetini belirleyen önemli bir faktör olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Erkek evlat sahibi olmak için dua etmek, kız doğumundan sonra gelen plasentanın ters çevrilerek ve bir dahakinin erkek olmasına niyet edilerek toprağa gömülmesi, Türki derman, zerroğu otu, gara gaçı adı verilen bir tür otlardan yapılmış yiyecek ve bal, süt ceviz gibi kadının tabiatını “germ” yapacak gıdaların verilmesi gerektiği söylenmiştir.

Anne karnındaki bir bebeğin cinsiyetinin ne olduğunu tespiti yönelik muhtelif pratikler Türkmen sahasında gözlenebilmektedir. Bunlardan bir kısmı hamile kadının fiziki özelliklerinde yola çıkılarak yapılan tahminlerdir. Oğlan annesinin kız annesine göre daha uzun olduğu, kız annesinin daha enli olduğu söylenmiştir. Kadının karnını yuvarlak olması kıza sivri olması erkek evlada işaret etmektedir. Sağ tarafa doğru

hareket eden bebek oğul, sol tarafa doğru hareket eden bebek kız evlada işaret etmektedir. Kız annesinin arkası enli oğul annesinin boynu uzun görünmekte ve oğlan nenesinin yüzündeki izler düşüp güzelleştiği söylenmektedir. Rüyada tüfenk, serbaz görülse bu uşag oğul olur. Bir zeyfenin uşagi oğul mudur, kız mıdır yol gittiğinden anlaşılır. Beli dalı ardından bakınca malumdur. Arvadın uşagi oğul ise yol giderken beli içeri gider. Yol gidişinde sürati fark eder. Duruşun rengi fark eder. Oğul ananın sağ tarafından gezer kız sol tarafında gezer. Oğulun başı ana karnında yukarıdır. Kızınki aşağıdır. Hamile kadının bebeğinin cinsiyetine dair en yaygın fal açma yolu koyun kafasıyla yapılandır. Bu pratik ile hem Anadolu sahasında yapılmış birçok farklı çalışmada hem de yapılan Irak saha çalışmasında karşılaşılmıştır. Koyun kellesi ortadan ikiye ayrılır ve kemiğin etli olup olmamasına bakılır. Ayrılan kemik etliyse kız, etli değilse oğul olacaktır (Kalafat 2000a 25-29, Kalafat 1999a: 87).

1. 1. 2. Hamile Kalmak ve Kısırlığı Gidermek İçin Başvurulan Yollar

Toplum, evlenen çiftten belli bir süre sonra çocuk sahibi olmalarını bekler. Gelinin gittiği yerde saygınlık kazanması, erkeğin gözüne girmesi, analık zevkini tatması ve soyunun devamı için kadının doğurması gerekir (Örnek 2000: 132). Belli bir süre zarfında çocuk sahibi olamayan kadınlara “*tutuk, kısır, zürriyetsiz, meyvesiz ağaç*” gibi aşağılayıcı isimler verilir. Bu nedenle çocuk sahibi olmak insanlarımızın en başta gelen isteklerinden biridir. Türkler, üreme ve çocuğu her türlü kötülükten koruma işini Umay ruhuna vermiştir (İnan 1976 24). Bu durum *Divanü Lugat-it Türk*'te “*Umay'a tapırsa oğul bolur*” [Umay'a tapılırsa oğul olur] (Kaşgarşlı 1998: 132) özlü sözü ile tanımlanır.

Türklerde döl, zürriyet kutsaldır. Allah'ın bir lütfudur, hamd etmeyi gerektirir. Eski Türkler, çocuk sahibi olmak için ettikleri ulu akan subaşlarında Tanrı'ya yakarır, buralarda yatarlardı. Bu tür yerlere “*elmalı yer*” derlerdi. Eskiden beri Türk toplumu içerisinde çocuğu olmayan baba ve anneye her zaman aşağılayıcı bir gözle bakılmış ve onlar zaman zaman dışlanmıştır. Bunun bir örneğine de *Dede Korkut Kitabı*'nda karşılaşmaktayız. Bayındır han yılda bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir ederdi. Gene ziyafet tertip edip attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirmişti. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurduğunu.

Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa koyun, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağai kızı olanı kızıl otağa koyun, oğlu kızı olmayana Allah Teâla beddua etmiştir, birz de beddua ederiz, böyle bilsin demister (Ergin 2004: 78; Gökyay 2004: 4).

Çocuk sahibi olmak isteyen analar ata mezarlarını, evliya türbelerini ziyaret edip, onlara adak adar, niyaz ve dilekte bulunur. İslamiyet'e girmeden önce çeşitli dinlere mensup Türkler arasında kutsal bilinen ağaç, su pınarları, evliya ve ata mezarlarını ziyaret edip çaput bağlamak, kurban ve çeşitli saçı sunarak dilek dilemek ve yardı istemek âdeti yaygın bir inançtır. Erbil'de kadınlar hamile kalmak için adı bulunduğu mezarlığa verilen Şeyh Ahmet türbesine gider ve ziyaret edip çocuk sahibi olmak için dilek dilerler (Mahmut 2000: 18-19).

Bununla beraber çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar İmam Muhammet (Şirzat 2002: 18) ve özellikler erkek çocuk sahibi olmak isteyenler Üzeyir Peygamber'e giderler (Şirzat 2002: 16; Kalafat 2000a: 4). Bazen Türkmen kadınları Necef şehrinde bulunan Hz. Ali ve Kerbela şehrinde bulunan Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas mezarlarına gider, çocuk sahibi olabilmek için bez bağlar, mezarın etrafını yedi veya üç defa tavaf eder ve gelecekte erkek çocukları olursa adını Ali, Abbas, Hüseyin, Hasan koyarlar.

Irak Türkmenleri arasında çocuk sahibi olabilmek için başvurulan bu tip uygulamalarda eski Türk inanç sisteminin izleri görülmektedir. Bu uygulamalar başta Orta Asya'da yaşayan Türkler arasında olmak üzere Hatay, Mersin, İçel, Kandıra, Hatput, Doğu Anadolu gibi Türk yerleşim bölgelerinde benzer şekilde veya çok az farklılıklarla yapılmaktadır.

1. 1. 3. Hamilelik

Kadının hamile olması ailesi ve çevresindeki bütün insanlar tarafında sevinçle karşılanır. Kadın, hamileliğin verdiği bulantı, kusma ve karın büyümesi gibi özel

durumnu aile bireylerinden, özellikle kayınbabası ve erişkin erkeklerden bir süre gizlemeye çalışır (Uçakcı 2003: 20).

Doğum ve onun başlangıcı olan gebelik her ne kadar sevindirici bir olay olarak kabul edilirse de gebeliğin başlangıcı ve seyri geleneksel kültürümüzde biraz da “ayıp” sayılmaktadır. Hamilenin ve çevresinin bu konuyu açıkca konuşması anlatması gündemde tutması geleneksel kültürde hoş karşılanmaz hatta ayıp sayılır. Hamile kadının kendisini ve bebeğini nazardan ve her tür olumsuzluktan koruması gerektiği düşünülür. Yukarıda bahsedilen ayıp algısı aslında anne ile bebeği korumak amaçlıdır.

Irak Türkmenleri arasında hamileye "*ikki canlı, ikki canını ki canını, boğaz, yüklü, hamile, karnı var, şişip, gene şişip, gene qarnı şişip, gene qarnı var*" gibi isimler verilir. Hamilelik sırasında hamile kadının hem kendi hem de çocuğunun sağlığı için uyulması gereken birçok geleneksel pratik ve uygulama vardır. Hamile kadın hamileliğini ilk olarak kaynanasına ve gizlice kocasına söyler. Bölgede hamile olduğu anlaşılan kadınlara ağır iş yaptırılmaz, ağır eşya taşıtılmaz, dinlenmeleri için rahat bir ortam hazırlanır. Taziye ve acılı münasebetlere gitmelerine kesinlikle izin verilmez. Hamile kadını üzmemek, canını sıkmamak ve rahatlatmak için her türkü yola başvurulur. Bununla beraber hamile kadın fazla bağırmmalı, kavga etmemelidir ki, çocuğa olumsuz bir etkisi olmasın.

1. 1. 4. Aşerme

Türk Halk Kültürü’nde aşerme gebeliğin belli bir döneminde gebe kadında görülen bir durumdur. Bu deyim aslı bir yiyecekte tıksınma anlamına gelen “aş yemedir”. Zamanla deyim anlam farklılığı yaşayarak hamile kadının bazı yiyecekleri her zamankinden daha çok canının istemesi karşılığını almıştır. Aşerme deyimini hamile kadının bir şeyi canının hem çok istemesi buna karşılık bir şeyden de çokça tıksınması durumlarını içinde barındırmaktadır. Türk halklarının edebi ürünlerinde de kahraman

insanların annelerinin kurt ve aslan gibi bazı hayvanların yüreğine aşermesi söz konusudur. Onu yedikten sonra tam yetişmiş kahraman çocuğun yetişmesi geleneksel bir inanıştır. Nitekim Manas Destanında da Manas'ın annesi kaplanın yüreğine aşermiş ve isteği yerine getirildikten sonra Kahraman Manas dünyaya gelmiştir” (Bayatlı 2011: 177).

Hamile kadının canının çektiği bir şeyi yiyememesi durumunda çocuğunun gözünün göğ renkli (yeşil) olacağı düşüncesi bulunmaktadır Irak Türkmenlerinde çok önemli bir yeri olan aşerme çocuğun sapasağlam dünyaya gelmesi için özen gösterilmesi gereken bir durumdur. Kırım ve Tacik Türklerinde ise gebe kadın aşerdiğinde isteği karşılanmazsa çocuğunda ya da hamile kadının kendi vücudunda istenmedik durumlar oluşacağına inanılmaktadır. Benzer şekilde Kumuk Türklerinde de kadın istediği bir şeyi yemezse vücudunda benler oluşacaktır düşüncesi hâkimdir (Bayatlı 2011: 178).

Aşerme, Irak Türkmenlerinde kadının gebeliğinin anlaşılmasında büyük bir etkidir. Gelin canının ayva, nar, erik, havuç, şeker gibi yiyecekleri çektiğini söylediğinde gebe olduğu anlaşılır ve bu andan sonra çift canlı olarak tabir edilen hamile kadının istekleri karşılanmaya çalışılır. Çocuğun ana rahmine düşmesinden itibaren anne adayının aşerdiği yiyecekleri hal ve tavır davranışları istek ve arzuları göz önünde bulundurarak çocuğun cinsiyeti tespit edilmeğe gayret gösterilir. Örneğin, rüyasında balık ve elma gören kadının çocuğunun kız olacağı inancı yaygındır. Anne adayının canı tatlı yiyecekler çekerse, çocuğun erkek olacağına inanılır. Aşeren kadınların ister iyi olsun, ister kötü olsun, aşerdiği şeyin tadına bakması gerekir. Aşerilen şeyi yememenin çocukta bir kötülük ya da eksiklik olarak ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu yüzden aşeren kadına canının istediği her şey yedirilmeye çalışılır. Her kadın farklı yiyecekler üzerine aşerer. Aşeren kadının toprak, kil gibi maddeleri yemeye yönelmesi daha çok kırsal kesimde görülmesine rağmen gebe kadının fizyolojik olarak vücudunun gereksinimi olan bazı mineralleri tam olarak karşılayamaması nedeniyle ortaya çıkan bu istekler halk arasında olağan karşılanmaktadır. Çünkü toplumdaki yaygın kanıya göre aşeren kadının canı, olmayan zamanlarda olağandışı yiyecekleri çeker. Ülkemizin çeşitli

yerlerinde aşerme durumunu niteleyen ad, deyim ve yakıştırmalardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Aşeriyor, aşeriyor, aşeren, aşveren, aşyeren, aş çalıyor, yerikliyor, yerüklü, yergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başıbozuk, başı bulanık, göğnü kötü. Bugüne kadar Anadolu’da yapılmış olan pek çok çalışmada aşerme ile ilgili gerekliliklere ve inanmalara rastlanmak mümkündür (Örnek 2000: 136).

1. 1. 5. Çocuğun Sağlıklı Kalması ve Yaşaması İçin Alınan Önlemler

Hamile olabilmek için kadın birçok uygulamaya başvurduğu gibi, hamilelikten sonra da çocuğunu sağlıklı bir şekilde doğurmak için birçok hususa dikkat eder deneyimli kişilerin öneri ve yasaklarına uyar. Annenin yapacağı herhangi bir yanlış hareket çocuğunu olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Çünkü hamile kadın ve karnındaki çocuk arasında fiziksel ve duygusal anlamda sıkı bir bağ vardır; anne gülerse, sevinirse, rahatlık duyarsa çocuğunun da aynı şekilde anneden etkileneceğine inanılır.

Kadının hamilelik döneminde çirkin ve nahoş görüntülere bakmayacağı yönünde uyarılır. Örneğin hamile kadının doğacak çocuğu nankör olmasın diye kediye bakmaması istenir, çünkü kedi nankördür. Tavşana bakmasıda pek hoş birşey değildir, çünkü bilindiği gibi tavşanın dudağı yarıktır. Bununla birlikte hamilelik süresinde balıkla yoğurdu birlikte yiyen annenin doğuracağı çocuğun alacalı olacağına inanılır (Bayatlı 2011: 173). Bölgede annenin sağlıklı bir doğum yapması ve çocuğunun da sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi için belirttiğimiz hususların yanısıra birçok uygulamada da özen gösterilir. Anne, karnını her zaman aynı yere dayarsa, ağır yük taşırsa, krkarsa çocuğunun sakat kalacağına inanılır. Ayrıca hayvan öldüren özellikle akşam saatlerinde hayvan öldüren, güneş battıktan sonra “Bismillah” demeden yere sıcak su döken annenin çocuğunun sakat doğacağına inanılır. Haram yiyen annenin çocuğunun sakat ve eksik uzuvlu doğacağına inanılır. Ayrıca çocuğun sakat doğmaması için hamile kadının akşam yatarken sağ tarafından, sabah kalkarken de sağ tarafından kalkması ve ilk göreceği insanın erkek olmasına inanılmaktadır (Bayatlı 2011: 174).

1. 1. 6. Çocuğun Cinsiyetinin Tahmini

Hamilelik döneminin en heyecanlı safhalarından, doğacak çocuğun cinsiyetinin tahmin edilmesidir. Anne ve baba dışında, çevresindekiler de bu hususta meraklıdırlar. Aileden başlayarak topluma kadar genişleyen bu isteğin, hamile kadının üstündeki baskısı küçümsenemez. Bu yönden, geleceğin annesi doğuracağı çocuğun cinsiyetini etkileyeceğine inandığı bir takım inançlarla da yüklüdür. Bunlar gelenekte kuşaktan kuşağa aktarılarak etkilerini sürdürmektedirler (Örnek 2000: 136).

Irak Türkmenleri arasında bazı yaşlı kadınlar hamile kadının karnına bakarak doğacak çocuğun cinsiyetini belirleyebilirler. Hamile kadının karnı çok şişerse kız az şişerse erkek olacaktır. Hamile kadının hamilelik süresinde karnı yuvarlak olursa doğuracağı çocuğun cinsiyeti erkek, yassı ve geniş olursa kız olacaktır. Annenin karnı ve göbeği yukarı doğru ise erkek, aşağı ise kız doğuracaktır. Yaşlı kadınların söylediklerine göre, oğlana hamile kadının karnı fazla belli olmazken, kız çocuğuna hamile kadının karnı belli olur. Hamile kadın yürüdüğünde ilk adımı sağ atarsa erkek sol atarsa kız çocuğu doğuracaktır. Hamile kadın gebelik döneminde güzelleşirse erkek, çirkinleşirse kız çocuğu doğuracağına inanılır. Hamile kadının vücudu beyazlaşırsa erkek, kararırca kız çocuğu doğuracağına inanılır (Dakuklu 1972: 35).

1. 2. Doğum Esnası

1. 2. 1. Doğum Hazırlığı ve Doğum

Aileye yeni bir çocuk istemekle başlayıp gebelik ve arkasında gelişen olaylarla devam eden ve bir canlının yaşama başlamasıyla sonuçlanan bu güzel hadisenin en heyecanlı kısmı olan hamileliğin son noktasıdır. Dokuz ay süren hamileliğin en heyecanlı anı doğum saatinde yaşanmaktadır. Başta anne ve baba olmak üzere çevredeki bütün akrabalar, komşular doğumu dört gözle bekledikleri gibi bir yandan da annenin ve bebeğinin sağlıklı olması için dua ederler. Doğum evde ve ya hastanede yapılır.

Bölgede anne ve çocuğun yatağı hazırlanır. Çocuk için döşek, yorğan ve battaniye, kundan, beşik vs. anne için doğum sonrası için temiz çamaşır ve kıyafetler vb. hazırlanır. Doğacak çocuğun cinsiyeti ne olursa olsun hazırlanan eşyalar farketmemektedir.

Hamile kadın doğum yapmadan bir hafta önce babasının evine gider ve orada doğum yapar. Çünkü kocasının evinde doğum yapması ayıp sayılır. Çünkü doğuma bir hafta kala kadının nasıl bir durumla karşılaşacağı belli olmaz. Eskiden geniş aileler çok yaygın olduğu için kocasının evinde kayınpederi, kayını gibi namahrem erkekler bulunabileceğinden doğum baba evinde yapılır, hamile kadın kimi yerlerde bir hafta kimi yerlerde ise kırkı çıkana kadar babasının evinde kalır, bu adet günümüzde şehir merkezleri dışına bir kısım köylerde devam etmektedir.

Doğum esnasında doğumu yapan ebenin kullandığı malzemeler şunlardır: *ustura, iplik, makas, kumaş parçası, havlu, leğen sıcak su, şam sabunu ve hamam taşı*. Doğumu yaptıran ebeye para ve hediye verilir. Bu hediyeler çocuğun cinsine ve ailenin maddi durumuna göre değişkenlik gösterir. Çocuk erkek olursa verilen hediyelerin değeri ve miktarı değişirdi. Eskiden ebeye Irak parasıyla 2, 3 veya 4 dinar ve şam sabunu, havlu, başörtüsü gibi hediyeler verilirdi (Eroğlu 2013).

Doğum hem yatarak hem de oturarak yaptırılır. Lakin ebelerin ve yaşlı kadınların söylediklerine göre oturarak doğum yaptırılması hem kolay hemde sağlıklı olacağı yöndedir. Doğum güçleşirse bazı uygulamalar yapılır; doğum yapan kadının eşinin ayakkabısına su koyularak kadına içirilmesi kadının doğum sancısını azaltacağına ve rahat bir doğum yapacağına inanılır. Doğum yapan kadının kocası tarafından hafif şekilde yumruklanırsa doğumun kolay olacağı inancı vardır. Bir başka uygulama ise molla tarafından bir dua yazılır ve o dua bir bardak suya atılarak kadına içirilir. Ayrıca doğumu geç yapan veya zorlaşan kadın için yakın bir cami minaresinden şu dua okunur: “*Ferec ya Allah ferec, ferec ya Allah ferec*”, bunu duyan halk “*ya rabbim ferecini ver*” der. Ferec kurtuluş demektir (Zabıt 1964: 56).

Bölgede hamile kadının sağlıklı, kolay ve çabuk bir doğum yapması için başvurulan bu tür uygulamalar dinsel ve büyüsel nitelikte olduğu görülmektedir. Bu tür uygulamanın başta Anadolu'da olmak üzere çoğu Türk toplulukları arasında benzer ve hatta aynı şekilde yapıldığını görmekteyiz.

1. 3. . Loğusalık Dönemi

N. Yaşar Bayatlı'nın "Irak Türkmenleri Folklorunda Halk İnançları" adlı çalışmasında loğusalıkla ilgili değerli ve bugün de geçerli bilgiler vermiştir. Kerkük Türkmenlerinde loğusalıkla ilgili bilgileri özetlemek mümkündür.

Hamile kadına gebelik, döneminde gösterilen ilgi, alaka ve önem doğumdan sonra da devam etmektedir. Anne doğumdan sonra çocuğunun sağlıklı bir şekilde büyümesi için büyük görevler üstlenmektedir. Bu yüzden aile ortamında büyük destek ve yardıma ihtiyaç duymaktadır. Doğumdan sonra anne ve çocuğu psikolojik ve fiziksel hastalıklardan, kötü ruhlardan, nazardan korumak için birçok geleneksel uygulama yapılmaktadır. Bunların asıl amacı anne ve çocuğunun sağlıklı olmasıdır (Bayatlı 2011: 199).

Loğusalık dönemi tıpkı gebelik gibi kadının yeni bir yaşama uyum sağlama çabasını gerektirir. Doğum eyleminin dramatik oluşu, aileye yeni, küçük, savunmasız ve tam anlamı ile anneye bağımlı bir canlının katılması ve kadının tüm bunlara göğüs gerecek yeni roller edinmesi sorunun başlamasında etkili ve önemli bir faktördür. Kadının yaşadığı bu deneyimler onda uykusuzluk, panik, huzursuzluk, korku, bebeği hakkında gereksiz endişe, sık ağlama nöbetleri gibi bazı psikopatolojik davranışların görülmesine yol açar.

Loğusa doğumdan sonra kırk gün yatakta kalan anneye verilen addır. "*loğusa kadının ve çocuğunun mezarı kırk gün açıktır*" inancı bölgede yaygındır. Yani kırk günlük bu süre de hem loğusanın hemde çocuğunun yatmasına, yemesine, içmesine dikkat edilir. Bu

dönem içerisinde en büyük zarar Al Karısı'ndan gelebilir. Al Karısı, loğusa kadınlara gider ve onların ciğerlerini çeker. Loğusa kadının yanında kimse olmadığı zamanlarda da evin bir yerinden çıkıp gelir. Hastanın yeri karanlık olduğu zaman muhakkak gelir ve kadının göğsüne oturup elini ağzından sokup ciğerini koparıp gidermiş. Bu esnada kadın bir türlü kıpırdamaz ve sesini çıkaramaz. Eğer loğusa kadın cesaretli olup Al Karısı'nın mücevher dolu beresini eline geçirirse, o artık kaçıp gidemezmiş. Erkek sesi, öksürüğü bile, Al Karısı'nı korkutmaya yeter. Ocak olan ailelere gitmediği gibi, o aileden birisine ait bir giyecek eşya loğusa kadının yanına veyahut üzerine giydirildiği takdirde Al Karısı o eve gitmez. (Bayatlı 2011 200).

Bölgede eskiden doğum akabinde ebeler, loğusa ve yeni doğan çocuğa yardım etmek ve onları yalnız bırakmamak için loğusanın evinde kalırlardı. Bu süre içinde loğusa kadının başına bir kırmızı yazma, başörtü, şal vb. bağlanır ve boynuna kırmızı boncuk takılır. İnanca göre alnenesi kırmızı renkten çekinir ve bulunduğu yere yaklaşmaz. Al Karısı ve kötü ruhlardan korunmak için loğusanın yanı başında sarımsağın bulundurulması inancı, eski Türkler arasında da yaygındır. Yüzyıllar önce kötü ruhlardan (*ervah-i habise*) korkan insanlar, bu ruhların kötü kokulara yaklaşmadıklarını düşünerek boyunlarına sarımsak asmak gibi uygulamalarda bulunmuşlardır (Bayatlı 2011 200).

Loğusa kadının kırk gün boyunca duasının kabul olacağı ve gördüğü rüyanın gerçekleşeceğine inanılır. Çünkü loğusa kadın kırk gün boyunca günahsızdır. Loğusa kadın ve çocuğunun beş veya bir hafta geçmeden evden çıkmaları uygun görülmez aksi takdirde çocuğun fenalaşacağına inanılır. Yanı sıra loğusayı ve çocuğunu kırk gün boyunca ışıktan ve sudan uzaklaştırmamak gerekir. Çünkü bilindiği üzere Türk inançlarına göre güneş ve su büyük kudrete sahiptir. Bununla birlikte çocuğu her türlü kötülüklerden uzaklaştırmak, korumak için beşiğinin altında bir tas su bulundurulur.

Bölgede loğusalık döneminde çocuk yüksek bir nesnenin üzerine konular, çünkü dışarıdan gelen yorgun bir kimsenin bütün yorgunluğu çocuğa intikal edebilir inancı

vardır. Ayrıca mezarlıktan gelen kimsenin çocuğun bulunduğu odaya girmemelidir. Girerse çocuk basılmasın diye dama çıkarılır. Bununla beraber yeni doğan çocuk, dışarıdan eve giren herşeyin üzerinden atlatılır. İnanca göre eve giren nesne, çocuğu basacak ve hastalanmasına yol açacaktır. Bir başka inanca göre yeni doğan bir çocuğun evine uzak yerden misafir gelirse, çocuğa zarar verebilir. Bu zararı önlemek için, misafir ayaklarını uzatır, çocuk ayaklarının üzerinden üç defa atlatılır. Böylece zararı önlemiş olur.

II. ÇOCUKLUK

2. 1. Çocuğun Adının Konulması

Bilindiği üzere, çocuğun doğumundan önce ve doğum esnasında yakın akrabalar çocuğun sağlıklı bir şekilde doğması için dua ederler. Doğumdan önce anne ve baba tarafından çeşitli hazırlıklar yapılır. Doğumu kolay geçen çocuğun hayatının da kolay olacağı inancı yaygındır. Çocuk doğar doğmaz ağlamaya başlar, ağlamazsa ebe çocuğu ağlatmaya çalışır ve daha sonra çocuğun göbek bağı kesilir. Orada hazır bulunan yaşlı kadınlardan birisi çocuğun kulağına üç defa ezan okur. Çocuk kundaklanarak annesinin kucağına verilir. Çocuk erkek ise doğumu yaptıran ebe veya doğum odasında bulunan başka biri gidip çocuğun babası, dedesi, amcası ve dayılarına haber vererek onlardan “muştuluk” alırdı. Bu kişilere ise “muştucu” adı verilir (E. Hasneveli 2013).

Kerkük Türkmenlerinde İslam dini etkisiyle gelişen gelenek ve göreneklerden dolayı ailenin ilk çocuğu için kurban kesilir, kutlamalar yapılır. Çocuğun adının konulması genellikle 3. veya 7. günde bir merasim ile gerçekleşir. Bu merasimde komşular ve akrabalar bir araya gelir. Evde büyük bir tepsi hazırlanır, tepsinin içi yiyeceklerle doldurulur. Çocuk tepsinin etrafında döndürülerek çocuğa konulan ad söylenir. Ad koyma merasiminde durumu iyi olan zengin aileler koç kurban ederken maddi durumları elverişli olmayanlar horoz ve ya hindi keser (Eroğlu 2013).

Mevlit ayında doğan çocuklara “Mevlit” adı verilir. Ayrıca bayramda doğan çocuklara “Bayram”, Hz Hüseyin’in şehit edildiği Aşure gününde doğan çocuklara “Aşur” adı konulur. Dakuk’ta eskiden tozlu ve fırtınalı günde doğan çocuklara “Tozlu”, mübarek Kadir gecesinde doğan erkek çocuklara “Kadir”, kız çocuklara ise “Kadriye” adı verilirdi. Ama saygın kişiliğe sahip olan kişiler tarafından genellikle ad bırakılırdı ama şimdi bu gelenek zamanla unutulmuştur. Şii mezhebine bağlı Türkmenlerde; hemen hemen her evde erkek çocuğuna 12 İmam adlarından bir ad seçip koyulması şarttır. Bu adlar Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynelabidin, B. Ali Rıza, Muhammet Bakır, Cafer Sadık,

Musa El Kazım, Ali Rıza, Muhammet El Cevat, Ali El Hadi, Hasan El Askeri ve Mehdi isimleridir. Kız çocuklarına ise Fatıma, Zeynep, Zehra, Betül ve Rukiye gibi isimlerden koyulur (bu kız isimleri bir kısmı Hz. Ali'nin karısı bir kısmı kızlarının adıdır. Bu yüzden kızlara bu isimler verilmiştir). Bu adların koyulmasının eve bereket getireceğine inanırlar. Şii mezhebine mensup olan Türkmenler evliyalardan ve yatırlardan dilek diler. Çocuğu olmayan kimseler çocuğu olunca hangi evliyadan ya da imamdan dilek dilediyse, o dilek gerçekleştiği zaman o evliyanın ya da o imamın adını verir. Bunun yanında Türkmenler'in atalarından aynı zamanda din ve evliyalara bağlı olduklarından dolayı bu isimler veriliyordu (Dakuklu 1975: 31; Şahbaz 2013).

Eskiden Irak Türkmenleri çocuk hangi gün doğduysa çocuğa o günün adı verirdi. Örneğin; cuma gününde doğan çocuğa "Cuma", perşembe günü doğan çocuğa "Hamis" veya "Ali" adı verilirdi. Ayrıca çocuk hangi ayda doğduysa o ayın adı verilirdi. Örneğin; şaban ayında doğan çocuğa Şaban, recep ayında doğana Recep ve aşura ayında doğana Aşur adı verilmekteydi (Dakuklu 1975: 31).

Ayrıca çocuk için genelde doğum günü kutlaması yapılır. Bu kutlamalar her sene doğduğu günün tarihinde yapılır. Çocuğun doğum gününde annesi, babası, kardeşleri ve yakınları tarafından çocuğa hediye alınır ve kutlama sırasında çocuğa bu hediyeler verilir. Genelde geleneksel olarak yemek ve hediyeler verilirdi. Örneğin; doğan çocuğun büyük annesi, yeni doğan torununa terzisine gidip değerli beyaz kumaştan "Maşaallah" yazılı fistan diktirmiş. Anneannesi sevinçten çarşıya çıkıp en sağlam bir beşik alıp torununa hediye armağan ediyormuş. Amcaları ve dayıları ise kurban hediye verirlermiş.

2. 2. Sünnet Edilmesi

Çocuklarla ilgili geleneksel, dinsel ve törensel işlemler içerisinde en yaygın olanı sünnet geleneğidir. Hiç bir anne ve baba bu köklü geleneğin dışında kalmak istemez. Sünnet

geleneğinin yaptırımını, bu konuda karşı koyuşa meydan vermeyecek kadar güçlüdür. Yaşı geçtiği halde sünnet olmayan kişilere aşağılayıcı ve kınayıcı tutum ve davranışlar göstermek oldukça yaygındır. Bu konuda köklü bir geleneğin yaptırım gücü, geçmişde olduğu gibi günümüzde de yoğun bir biçimde işlemektedir. Bölgede çocuğun sünnet yaşı kesin olmamakla birlikte eskiden 3-9 günümüzde ise 1-5 yaşları arasındadır. Sağlık sorunu olan çocukların daha öncedende yapılabilir. Daha beşinci günden sünnet ettirilen çocuklara raslanmaktadır.

Irak Türkmenlerinde erkek çocukları üç ile dokuz yaşları arasında sünnet ettirilir. Eskiden sünnete salı gününden başlayarak hediyeler toplanır, çarşamba günü eğlenceler yapılır, mevlit okutulur, yemek yedirilirdi. Perşembe günü ise çocuk sabah erkenden yakınları tarafından hamama götürülür, dönüşte ise sünnet edilirdi. Çocuğun yanında bulunan kişi için kirvelik durumu söz konusu değildir ama çocuğun en yakını olabilir ve üzerinde bir hakkı yoktur (Ağalar 2013).

Sünnete şu şekilde başlanılır: Çocuk bir yakınının¹ kucığına alınır. Berberin yani sünnetçinin karşısına götürülür. Paçaları gerilir, elleri de paçaları arasına alınır. Sert bir şekilde tutulur. Çocuk oyalansın diye başının üstünde hızlıca çarşaf sallanılır. Eskiden sünnet işlemi yapılırken davul zurna çalınırken şimdilerde ise ya orkestra tutulur ya da mevlit okutulur. Sünnet esnasında çocuğun ağzına tatlı verilir.

Eskiden; yaranın üzerine yaranın çabuk iyileşebilmesi için tuz ya da dövülmüş kömür konulurdu. Üç gün eğlence yapılırdı. Yemekler yedirilip sadakalar verilirdi (Zabit 1964: 50).

---

¹ Türkiye’de Anadolu bölgesinde bu kişiye kirve denilir. Kirve olan kişi sünnetin masraflarının bir kısmını karşılar (Örnek 2000: 183).

1. Çocuğun sünnet edildiği anda çekilen bir fotoğraf (Eroğlu 2013).

Sünnet çocuğunun giysisi ağır kumaştan deşten ve gömlek adlı özel kıyafetler dikilirdi. Çocuğun boynuna altın takılır, kafasına ise fes giydirilir. Çocuğa kıyafet alınırken bölgedeki diğer yetim ve fakir çocuklara da kıyafet alınırđı. Sünnet yapılırken akraba ve dostlar hazır bulunurlar. Sünnet için gerekli malzemeler bir tepsiye konulur. Sünnetçi gelip çocuğu sünnet eder. Sünnet anında salâvat çekilir. Çevredekiler alkışlar. Sünnetçinin parasını ise çocuğun babasıyla birlikte davetli olan kişiler karşılar. Davetliler yemek yedikten sonra çocuğa para ve armağan bırakırlar. Bir sonraki gün ise kadınlar gelirdi. Helhele, zılgıt çekip armağanlarını bırakırlar (Şahbaz 2013).

2. Fotoğraf : sünnet edilecek çocuk (Şeyhler 2013).

Günümüzde ise sünnet ve eğlence bir gün içerisinde yapılmaktadır. Yere peştamal serilir. Peştamal üzerine çocuğun babası ve yakınları tarafından para konulur. Toplanan bu para sünnet ustasına verilir. Ama günümüzde de bazı Türkmen yörelerinde hâlâ gelenekleri devam ettirmektedirler.

2. 3. . Çocuğun Uyutulması ve Leyleler

Kerkük'te anneler çocuklarını uyuturken "leyle" söyler. Leyle, henüz duyguları oluşmamış bir, iki aylık çocuklar için söylenmez. İki, üç yaşındaki duygulu çocuklar için söylenir. Leylelerin yazılı bir kaynağı yoktur, leyleler kulaktan dolma ya da doğaçlama söylenir. Leylelerin sonuna "Leyle balam leyle" veya "ülle balam ülle" gibi sözler nakaratlı olarak ezgili bir şekilde tekrarlanır. Leyleleri anneler çocuğun gülümsemesi veya ağlamasına göre değişik ses tonlarıyla okur (Mahdi 2010 : 73).

Oyağ qallam yatınca

Beklerim Ay batınca
 Qolum yastık éderem
 Sen hasıla çatınca
 Leyle balam, leyle
 Leyle gülüm, leyle
 Leyle diler
 Yatıbdı, leyle diler
 Vurgun yuhu salıbdı
 Mennen bir leyla diler
 Ülle balam ülle
 Ülle ruhum ülle (Mahdi 2010: 73).

Leyleler sadece anneler tarafından söylenmez. Çocuğun teyzesi, halası gibi başka kimseler de leyle söyleyebilir (Saatçi 2008: 31).

Irak Türkmenleri'ne göre ana ile bebek arasındaki ebedi sevginin temeli leylelerle atılır. Ana leylesini duymayan çocuklar için kalbinde kötü emeller olacağına ve bu çocukların merhamet, hayırseverlik ve şefkat gibi hislerden yoksun kalacağına inanılır. Leylelerin asıl amacı bebeği uyutup sakinleştirmektir.

Leyle édim men dayım
 Yuxun olsun mülayım
 Xudama çox yalvarıram
 Olasan benim payım
 Leyle balam leyle
 Leyle ömrüm Leyle

Yağış yağar göl olu

Kervan keçer yol olu
 Senin axır şer nenev
 Yatmaz yatmaz, kör olu
 Leyle balam leyle
 Leyle gözüm leyle (Paşayev 1998: 172).

Ancak Kerkük yöresinde hastalıktan korunmak ve bebeğe nazar değmemesi için okunan leyleler de bulunur ;

Leyle éderem naçar,
 Leyle derd önün açar
 Xudama çox yalvararam
 Belki derdimden kéçer
 Leyle balam leyle
 Leyle ömrüm, leyle

Leyle leyle éderem,
 Leyle haqdan dilerim
 Seni véren Xudadan
 Can sağlığı dilerim
 Ülle balam ülle
 Ülle ruhum ülle (Paşayev 1998: 174).

Aile sıkıntıdaýsa, çocuğun babası gurbet ildeyse gamlı kederli leyleler söylenir. Anne leyle ile teselli bulmaya çalışır

Göđerçin havadadı
 El yetmez yuvadadı
 Bir elim başıv altda
 Bir elim duadadı
 Leyle gülüm leyle

Leyle ömrüm leyle

Leyle dedim ucadan

Sesi geldi bacadan

Baban sefere gedib

Ağlama, can acıdan

Leyle balam leyle

Leyle ömrüm leyle (Paşayev 1998: 175).

Vagif Veliyev; çocuklarını uyuturken annelerin söyledikleri leylelerin, annenin günlük yaşantısını dile getirdiğini söyler. Leyleler, çocuğun ve ailenin sağlığıyla ilgili temennileri, hayalleri ve toplumsal meseleleri de konu edebilir. “Bu zaman keder hissi leyle ile ağıt arasındaki sınırı giderir. Yaslarda bazen leylelerin söylenmesi bu yüzden olmalı” demiştir. Yaslarda söylenen leyleler kederli, acılı ve yanık ağıtlara benzer (Mahdi, 2010: 73).

Bala vay

Bal yemedim bala vay

Çox beşiğin beledim

Bir demedim, bala vay

Leyle balam leyle

Leyle ömrüm leyle

Şekerden dadı nedi?

Çağıraram ses vermez

Bilmirem derdi nedi?

Leyle gülüm leyle

Leyle ömrüm leyle (Mahdi, 2010: 73).

3. Beşikte Uyuması İçin Sallanılan Çocuk (Ağalar 2013).

2. 4. Çocuk Oyunları ve Milli Oyunlar

“Burada ele alınan oyunların bir kısmı bebeklik ve çocukluk çağında kız ve erkek çocukları tarafından oynanan oyunlardır. Bu tür oyunların dışında Kerkük Türkmenleri tarafından”milli oyunlar” adıyla tanımlanan daha ziyade genç, yetişkin ve yaşlı erkeklerin muhtelif sözlü kültür ortamlarında oynadıkları oyunlar da ele alınmıştır. Bu oyunlar halk eğlenceleri olarak da değerlendirilir.

Türkmen milli oyunları asırlardır oynanan atadan evlada miras kalan oyunlardır. Hoş vakit geçirmek için oynanan bu oyunlar aynı zamanda bir zekâ ürünüdür. Bu oyunlar çocuklar ve yetişkinler tarafından oynanır. Türkmen milli oyunları oynandığı yöreye göre bazen oyunun adı, bazen de oyunun şekline göre değişiklik arz eder. Yılların geçmesi, çağın modernleşmesi ve teknolojinin gelişimi ile bu oyunların oynanması her ne kadar azalsa da köylerde ve kasabalarda özellikle işin az olduğu kış gecelerinde, büyük bir zevkle oynanmaya devam edilmektedir. Şimdi bu oyunlardan en çok bilinenleri kısaca açıklamaya çalışalım:

2. 4. 1. Göz Bağlama

Bir kişinin gözü bağlanır, diğerleri onun etrafında dolaşır. Çocuklar gözü bağlı çocuğa hafifçe dokunur. Gözü bağlı olan çocuk diğer çocuklardan hangisine dokunursa ebe o olur. O çocuğun gözü bağlanır. Bu oyunun Anadolu'daki adı "körebe"dir (S. Hasneveli 2013).

2. 4. 2. Kurtana Kapan

Çocuklar daire şeklinde toplanırlar. Bir tanesi kurt, diğeri koyun olacak şekilde dizilirler. Kurt olan çocuk koyunu kapmak için etrafında dolaşır. "Vallah Kurtam Kaparam" der. Etrafındaki en yakın kız "Vallah nenezem vermirem" diyerek cevap verir (S. Hasneveli 2013).

2. 4. 3. Çukura Atma

Duvara kazılan bir çukura çocuklardan biri tarafından hurma çekirdekleri atılır. Çukura giren hurma çekirdeklerinin sayısı tek olursa çocuk oyunu kaybeder çift olursa kazanır. Kazanan çocuğa diğeri çocuklar tarafından hurma alınır. Oyun böylelikle sürer (Musevi 2013).

2. 4. 4. Göz Yumma

Bu oyun evin içinde oynanır. Evin içinde birinin gözünü kapatılır. Diğerleri de evin değişik yerlerinde kendilerini gizlerler. Gözünü kapatan çocuk biraz bekler sonra saklanan diğeri çocukları aramaya başlar. Bulduğu kişiyi yakalayarak gözünü kapatır. Oyun bu şekilde sürdürülür (Musevi 2013).

2. 4. 5. Deve Deveci

Bu oyunda çocuklar sıraya dizilir, birinci kendisinden sonrakine sorar:

Deve deveci?

Cevap: Can deveci

Deve hardadı?

Cevap: Kara dağdadı

Deve ne yer?

Cevap: Hurma

Ne sıçar?

Cevap: Burma

Kimlerden kimin toyudu?

Cevap: Ekrem'in toyudu

Sonra Ekrem'in elini ters tutarlar ve bir iki kez dönerler:

Ekrem ne geldi başına kolbaka (kurbağa). sıçtı aşına

Bunu birlikte söylerler ve tekrar ederler (S Hasneveli. 2013).

2. 4. 6. Mizrah (Topaç)

Ağaçtan yapılmış piramit şeklinde olan mizrahın ince ucuna çivi çakılır. Çividen başlayarak mizrahın üzerine ip sarılır. Mizrah hızla yere vurulur, çocuk elindeki ipliği bırakmaz, böylelikle mizrah yerde çivinin ucunda dönmeye başlar. Diğer oyuncu da mizrahını yere atar, dönen diğer mizrahı vurmaya çalışır (Ağalar 2013).

2. 4. 7. Kara Geldi

Gün batmadan önce mahalledeki çocuklar toplanır. Bir çocuğun gözleri kapatılır. Diğer çocuklar da gizlenir. Gün kararınca "kara geldi" diye bağırlar ve herkes korkuyla evine koşar. Sokakta çocuk kalmaz (Kahaoğlu 2013).

Bu oyunların yazmamın nedeni geçmişteki gelenek ve görenekleri hatırlatmaktır. Bu adı geçen oyunlardan günümüzde bir eser kalmamıştır ve zamanımızda çocuklar tarafından bilinmiyor ya da unutulmuştur.

2. 4. 8. Altın Kabak Atmak Oyunu

Unutulan eski Türkmen oyunlarından biri altın kabak atmak oyunudur. Eski Türkmen milli oyunlarının araştırmacısı Ö. Gündoğduyev altın kabak atmak oyununun“Altın Kabakla” alakalı olduğunu savunarak, bu oyunun milletin arasında çok yaygın olduğunu söyler. Bu oyunda Türkmen atlı yiğitleri atla koşarken ağaca asılı veya kabakları oklarıyla vururlarmış. İyi nişancılar bu oyunda seyircilerin dikkatini çekerek hediye kazanırmış. Bu oyun Köroğlu Destanı’nda da geçmektedir. ” Atla koşarak, altın kabak atarak, şarkı söyleyerek, toy verip, molla getirip, Perizadı Köroğlu’ya nikahladılar”. Altı, sekiz tane ev kurulsa kızı alıp, altın kabak vurulsun Aysultanım Taymuzla evlensin Onların evliliğine sevinen gelsin (Tisinli 2013).

2. 4. 9. Yüzük Saklama

Yüzük saklama oyunu Türkmenlerin en yaygın ve eski oyunlarından biridir. Bu oyuna bütün yaştaki insanlar, genellikle de erkekler düğünlerde oynarlar. Oyun oynayan kişiler genellikle karşı karşıya, yakın aralıkta iki sıra şeklinde, düz veya hilal şeklinde oturarak oynarlar. Yüzüğü arayan grup, yüzüğü saklayan Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi grubtakilerin tek tek nabzını tutarak, yüzüğün kimde olduğunu bulurlar. Yüzüğü bulmak için genelde yüz ifadelerinden ve nabız atışlarından faydalanılır. Sonra bulan grup, yüzüğü saklar. Yüzük sakladı oyununun diğer ismi de “keçe keçe” oyunudur. Türkiye’de oynanan oyunlarla Türkmenistan’daki oyunlar kıyaslandığında isimlerde bazı değişiklikler olsa da mesela: “Türkmenistan’daki çilik oyunu bizde çelik çomak oyunu gibi”oyun şekli ve kurallar açısından aynıdır (Tisinli 2013).

2. 4. 10. Aşık

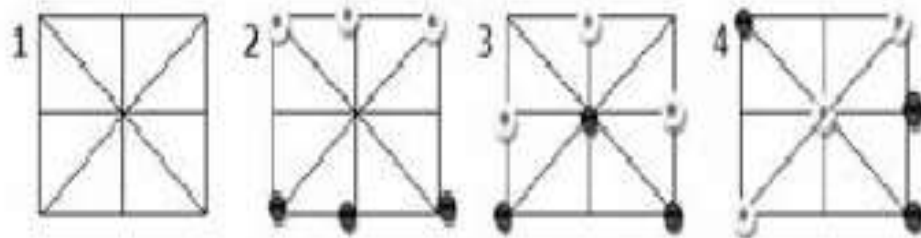
Bu oyun sadece erkek çocuklar tarafından oynanan milli oyunlardan biridir. Aşık genelde koyunun arka bacağındaki aşık kemiğinden alınır. Oğlanlar aşıklarını yere atarlar ve hangisinin vurması gerektiği belirlenir. Aşığa vurup onu diğer yanına çevirebilirse o aşığı kendisine alır (S. Hasneveli 2013).

2. 4. 11. Çillik

İlk önce sopa ile bir karış uzunluğundaki dal parçası bulunur. Sonra büyük bir daire çizilir ve bir kişi o dairenin içine girerek sopa ile küçük dal parçasına vurarak uzağa fırlatır. Diğer kişi ise onu yakalamaya çalışır, yakalayamazsa onun düştüğü yerden daireye atıp, orada saklanmasını sağlar. İçerideki de küçük parçayı almamaya çalışır. Oyun hem kız hem de erkek çocuklar tarafından oynanabilir (S. Hasneveli 2013).

2. 4. 12. Düzzüm

Bu oyun büyükler tarafından da oynanabilir. Önce bir kare çizilir ve şekil 1’de gösterildiği gibi çizgiler çekilir. Sonra da şekil 2’deki gibi taşlar dizilir. Sonra çizgilerin üzerinde hareket ederek hamleler yapılır (şekil 3) En sonunda kim kendi üç taşını ilk olarak bir başka sıraya dizebilirse o kazanır (şekil 4) (Kahaoğlu 2013).

2. 4. 13. Bukıldım

Hem kız hem de erkek çocuklar tarafından oynanır. Birisi ebe olur ve gözleri kapalı belli bir sayıya kadar sayar ve bu süreç içinde diğer çocuklar saklanırlar. Onları tek tek bulmaya çalışan ebe, bulduğu her çocuğun ismini söyleyerek belirlenen yere vurur. Tabii bu sırada çocuklar elbiselerini değiştirip hile yapabilir. Eğer o zaman ismini yanlış söylerse tekrar sayıp, onları bulmak zorunda kalır (Tisinli 2013).

2. 4. 14. Beş Taş

Bu oyun kızlar tarafından oynanır. Beş tane aynı büyüklükte taş bulunur. Sonra sol elimizden daha küçük kale şeklinde bir yere konulur. Taşlar hafifçe havaya atılır. Düştüğü yerlere göre bir taş alınır ve o taşı havaya atıp diğer taşları iterek kaleden içeriye atmaya çalışılır. Tabii bu arada havaya atılan o taşı da yere düşürmeden tutmalı. Her turda kaleler değişir ve kale kapıları gittikçe küçülür ve oyun daha da zorlaşır (Şeyhler 2013).

III. EVLİLİK

Kerkük Türkmenlerinde evliliğin, aile kurmanın dini bir vecibe ve Hz. Muhamed'in sünnetine bağlılık olarak kabul edilmektedir. Aile kurumu kutsaldır, evliliklerde resmi nikah kadar dini nikah da son derece önemli ve gereklidir. Çok yakın bir zamana kadar bir kaç neslin bir arada yaşadığı geniş aile modeli yaygınken son beş altı yıldır çekirdek aile düzeninin yaygınlaşması dikkat çekmektedir. Bu bölümde evlilik aşamaları, ilgili ritüeller ele alınmıştır.

3. 1. Kız Beğenmek

Kerkük'te gençler genellikle 18 ile 25 yaşlarına gelince evlenir. Irak Türklerinde düğün "toy" adıyla bilinir. Evlilik öncesi gerçekleşen bazı gelenekler vardır. Irakta evlenilecek kızda aranan en büyük özellik güzellikten çok ahlak olgunluğu ve asalettir. Bununla birlikte ev işlerini idare edebilecek özelliğe sahip olmalıdır. Öyle ki geleneksel ailelerde aracılar: " kız ekmek yapabiliyor mu, güzel yemekler pişirir mi, misafir ağırlamasını bilir mi? vb. sorular sorulurmuş. Günümüzde genellikle eğitilmiş olması da aranan özelliklerden biridir. Genellikle kız arama önce akrabalarından başlar. Bu durum hem erkek tarafı hem de kız tarafı için kolaylık sağlar. Kız ve oğlan birbirlerini daha önceden görmüş olurlar, böylelikle kızın huyu suyu bilinir (Zabit 1964: 39).

Eğer uygun kız akrabalarında bulunmazsa oğlanın anası ya da bir akrabası tarafından görülüp karar verilir. Irak Türkmenlerinde "yenge" denilen kadınlar bekâr kızların evini iyi bilirler. Kız ararken bu kadınlardan yardım istenir. Çünkü evlenecek olan gencin kızı görüp kendisinin beğenmesi örf ve adetler gereği zordur. Yenge tarafından bir kız bulunursa kızın nitelikleri oğlanın anasına anlatılır.

Qaşı var qelem kimin

Gözi var ceylan kimin

Ağzı var badam kimin

Yörüyüşü çalkama, hürüğü kement, boyu çınar kimindi.

Bir qızdı bir qızdı...
 Aya diyiri, sen bat men çixım
 Su içse gerdanından gözüdür

Kızın marifetleri ise;

Hemir eder saqqız kimin
 Künde keser biber kimin
 Ekmek yapar qalkan kimin
 Aspap yeher çahmah kimin
 Nenem alın bu qızı,
 Bacım alın bu qızı
 Suya gider Tatar kimin
 Tendür salar fırın kimin
 Yer süpürür aslan kimin
 Tikiş tiker inci kimin
 Gelin alın bu qızı (Neftçi 2003: 42-43).

S. Mahdi'nin "Kerkük Hoyratları ve İcrası" adlı çalışmasında Paşayev G. ve Yakuuboğlu E. 'den aktardığına göre (2010: 99-100). Erkeğin anası su içme bahanesiyle kızın evine girip kızı görür. Ev sahipleri onların kızlarını görmeye geldiklerini anlarlar. Kerkük'te evlenecek yaşta kızları olan ailelerin balkonunda saksı bulunur. Bu saksı kız annesi tarafından kızının kısmetinin açılması niyeti ile düzenlenir ve balkona konulur, Sözü kesilen kızın saksısı kırılır. Nişan bozma veya sözden dönme ayıp sayılır. Eskiden kızın cisminde (fiziksel özellikler). Bir ayıbı bulunup bulunmadığını anlamak için kızı hamamda görürlerdi. Kız beğenilmemişse "kaşla dudağ, yerivin gideğ" (yürüyün gidelim) deyip istemekten vazgeçilirdi. Eğer kız beğenilmişse "Kaşla göz qalması söz" diyip, acele edilmemesi için "Ağızla burun (kapıda). durun" derlerdi (Mahdi 2010: 99, 100; Paşayev 1998: 92, 93; Yakuboğlu 1976: 71, 72).

Tabi bu gelenekler bu zaman değişimi nedeniyle artık günümüzde uygulanmıyor.

Ayrıca Irak Türkmenlerinde ahdetme geleneği de görülür. Ahdedilmiş bir kızın dilekçeliğine gitmek hoş karşılanmaz. Çünkü kızın nikâhı ve düğünü yapılmamış olsa da amcasının oğlunun karısı sayılır. Çünkü kız istenmeden önce kızın amca, dayı çocuklarına danışılır, niyetleri öğrenilir ondan sonra karar verilirdi. Şimdi ise bu gelenekler kalmadı diyebiliriz.

3. 2. Nişanlamak

Nişan söz kesildikten sonra evlilik töreninde yapılan ilk aşamadır. Nişan töreni daha çok kız tarafının sevincini içiren bir törendir. Bu tören genellikle kız evinde yapılmaktadır. Tören, düğün için bir hazırlık olarak görülmektedir. “Kız görme”, “Elçilik”, “Şerbet içme” olayından sonra nişan takılır. Nişanlanmaya ‘adahlanma’ nişanlıya ‘adahlı’ denir.

Kerkük’ te kızı istemek için yapılan sözleşmelere nişan adı verilir. Kızı istemek için elçi gönderilir. Yapılacak olan işlemlere de elçilik denilir. Kız tarafı kızı vermek için düşünmek ve biraz zaman ister. Bu süre zarfında kız tarafı oğlanda bulunan özellikleri ve oğlanın ailesini araştırırlar. Oğlanın kötü alışkanlığı olup olmasına dikkat edilir. Ahlakı başta olmak üzere eğitimi ve maddi durumu da önemlidir (Şeyhler 2013).

Yapılan araştırmalar sonucunda, kız vermeye karar verildiyse, varsa ara gören kişiyle haber gönderilir, yoksa verilen süre bittikten sonra oğlanın annesi veya bir yakını gidip haberi alır. Oğlan evi sözleşme yapmaya kız evine gider. Kız evinde şartlar konuşulur, eğer oğlan tarafı şartları kabul ederse sözleşme yapılır. Şerbet içilir. Bu sevinçli münasebete şirinlik adı verilir. Bir miktar para ve belli bir miktar altın istenir. Kerkük Türkmenlerinde verilecek olan paraya yol adı verilir. Bir miktar altına ise nişan adı verilmektedir. Bu para kızın istekleri ve ihtiyaçları için harcanır. Kızın ailesi bu paraya dokunmamakla birlikte paranın üzerine para eklemektedir (Zabit, 1964: 40).

Eskiden gelin damadı düğün gecesine kadar görmezdi. Günümüzde ise görücü usulü ile evlenen damat bile gelini sıklıkla görmeye gelir. Ancak yanlarında mutlaka aileden birileri bulunur. Yalnız bırakılmaları hoş karşılanmaz bu geleneklerden gelmektedir ama şimdi pek rastlanmamaktadır.

Düzenlenen nişan törenleri de eskiye göre değişikliklere uğramıştır. Damadın maddi durumuna göre hem nişan hem de düğünde büyük bir eğlence düzenlenir. Bu eğlencelere genellikle kadınlar katılır ancak bazı erkek akrabalar da bu eğlencelerde bulunur. Damat ise nişan törenine yüzük takmak için gelir. Gelin daha önceden aldığı yüzüğü damadın parmağına takar. Damat gelinin parmağına yüzük takarken salavat getirilir. Nişanda yüzük sol ele takılır. Nişanda gelin pembe elbise giyer. Eğer damadın maddi durumu iyiye nişan için ses sanatçısı getirilerek horyat ve mani söylenir. Çeşitli ikramlar yapılır (Dakuklu, 1970: 30-31).

3. 3. Kebin Kesmek (Nikâh kıymak).

Evlilik birliğinin ikinci aşaması, karşılıklı ve birbirine uygun olarak açığa vurulan evlenme kararının, daha doğrusu evlenme beyanının kanunla yetkili kılınan görevli tarafından tespit ve tescil işlemidir ki buna nikah veya nikah kıyma denir.

Irak Türkmenleri arasında nikâha “kebin” adı ile bilinir. Nişandan sonra nikâh kıyılır. Eskiden nikâh çoğu zaman gizli kıyılırdı. Bu, eski inanç ve itikatlarla ilgilidir. Nikâh kıyılırken birisi kötü niyetle bıçak, makas veya kaşık kırarsa, düğün gecesini erkeğin kuvvetten düşeceğine, yani kilitleneceğine inanılırdı (Şeyhler 2013).

Nikâhın amacı; kadın-erkek beraberliğini duyurmaktır. Irak Türkmenlerinde nikâh iki bölümden oluşmaktadır. Hâkim tarafından kıyılan resmi olan nikâh; molla veya şeyh tarafından kıyılan ise dini nikâhtır.

Eskiden damat ve kadın gelinin evine giderdi. Gelin ise bir kapının arkasında kadınlarla beklerdi. Hâkim geline “Allah’ın emri peygamberin kavliyle filancanın oğlunu helalliğine kabul eder misin?” diye sorardı. Gelin “evet” deyince aynı soruyu damada sorardı. Damat da “kabul ediyorum” deyince şerbet içilirdi. Dini nikâh ise damadın evinde kıyılırdı. Gelin damadın evine giderdi. Bir molla gelip gelinle damadın birbirlerini kabul edip etmediklerine dair sorular sorardı. Gelinin aktını okurdu. Eskiden nikâh kıyılırken gelin için dua okunurdu (Musevi; 2013).

Allah ne mübarekler
 Qedimden hep salihler
 Bu gelini ya settar
 Mübarekle ya qahhar

Mahbub eyle içerden
 Bezetlendir dışardan
 Necet eyle her şerden
 Düşmandan eyle zinhar

Mübarekle o evi
 Ki dahil olur ona cariyen
 Hillane xatun gibi
 Ucelt kendini her zaman

Xanesin tedbir eyle
 Qavğasız qocasıyla
 İzzetin çox eyle
 Ma beyne cümle qızlar

Düşmesin qalsın şerif
 Her vaxit pak ve afif
 Canın qalsın pak latif
 Nefesin olsun pak xafif

Matlubun ve kendine
 Rahm arttır qacasına
 Elin eğit her ikisine
 Düşman olsun dar madar

Ver kendine ferah qalp
 Gözlerin ışıqlandır ya rab
 Dertten sağlat kendini
 Günahın affet ya rab

Sene süphan ve temcit
 Qaddus ismine hamit
 Şimdi ve her vaxitlerde
 Ve ebet elabinde qeder amin (Zabit, 1964: 49).

Günümüzde ise resmi nikâh mahkemedede kıyılmaktadır. Nikâhtan sonra damat, babası ve ailesi gelinin evine gider, orada yemek yerler. Dini nikâh içinse din adamı eve getirilir bazen de gelin ve damat din adamının bulunduğu mescide veya Hüseyiniye' ye (Şii Türkmenlerde). götürülür.

Eskiden Kerkük'teki düğünler şöyle yapılıyordu : maddi durumu iyi olan davul zurna ünlü sanatçılar getirilir ve üç gün veya bir haftada sürebilirdi. Düğünlerde kadın erkek

birlikte halay çekilir ve sevinç belirtileri olarak tabancalarla havaya ateş edilirdi (günümüze kadar azda olsa bu gelenek devam etmektedir). Gelin, baba evinden alınmadan önce gelinin bindiği at süslenirmiş. Kerkükte çok yaşlı kişilere sorarak yaptığımız araştırmaya göre ata binen gelinler çoğunlukla kırmızı renkte gelinliği giyermiş ancak çeşitli renklerde gelinlik giyen gelinlerde olmuştur.

3. 4. Çeyiz

Kız çocuğu doğar doğmaz annesi onun çeyizini yapmaya başlar. Kız büyüyünce anne kız birlikte çeyiz yaparlar. Çeyizin Arapça kelime karşılığı cihazdır. çeyizler imkanlar doğrultusunda yatak, yorgan, altın, sandık vs gibi. malzemelerden oluşur ve kadının yaşayacağı eve götürülür.

Irak Türkmenlerinde çeyiz götürmeye “Şedede Aparmağ” adı verilir. Şedede, düğünden birkaç gün önce götürülür. Şededenin genellikle pazartesi veya perşembe günleri götürülmesine dikkat edilir. Şedede götürülürken rahle üzerinde pembe ipekle örtülü Kuran-ı Kerim önde taşınır. Geline ait takı iç ve dış giysinin bulunduğu sandık rahlenin arkasında yer alır. Gelinin evi damadın evine uzaksa taşıma işlemi araba ile yapılır (E Hasneveli 2013).

3. 5. Gelin Hamamı

Kına gecesinin ertesi sabahı genellikle bütün kızlar birlikte hamama giderler. Kerkük Türkmenleri’nde gelin hamamı şenlik havasında geçmektedir. Gelini, sağdıç kadın yıkar. Gelin yıkandıktan sonra, gelin kızın dökülen saç telleri kötü niyetli kimselerin eline geçip geline büyü yapılmasını engellemek amacıyla toplanır. Gelinin bekar kız arkadaşları kısmetlerinin açılması için gelinin sabunuyla yıkanır, eğlenirler, nağmeler (ezgiler). söylerler. Beraber ya da yalnız, istedikleri nağmenin istedikleri parçasını söylerler.

Evlerinde ipekten bir xalı var
 Şekerlenmiş dudağında balı var
 Herkesin de münasip bir yarı var
 Qonca gülün xarmanısan xarmanı
 Bu gönlümün dermanısan, dermanı

Dönderme :

Öldürme meni
 Sevmişem seni
 Bülbül diline qurban
 İnce beline qurban

Her gözelden yar olmaz
 Seven baxtiyar olmaz
 Yarı gözel olanın
 Könlü ihtiyar olmaz
 Su saldım başa neynim
 Yarım ceyran olubdu
 Gelmez yatağa neynim (Paşayev, 1998: 90, 91).

3. 6. Xınna (Kına).

Düğünün en önemli merasimlerinden biri kınadır. Kınanın Kabe'den geldiği düşünülür. Dini anlam ve değer taşıyan kına, Türkmenler arasında adanmışlığı temsil eder. Anadolu'da ve Irak Türkmenleri'nde askere giden gence, kurban edilecek hayvana ve evlenecek gençlere kına yakılır.

Gelin kına gecesi için süslenir. Eskiden gelin çatmakaş edilir (kaşlarına şekil verilir). yüzüne kirşan (pudra). sürülürdü. Bu görevi çok sayıda oğlan çocuğu doğurmuş, mutlu günler yaşamış kadınlar yerine getirirdi. Kınalık elbisesi giymiş gelin tahta oturtulur.

“Kilovoğlu” adında bir öğretçi kadın gelir ve özel bir besteyle öğütlerini okumaya başlar: (E Hasneveli 2013).

Bu gelinin nesidi
 Bu gece xınasıdı
 Yarın şeddesidi
 Bir gün evlenmeseydi
 Bu pendir mayalıdı
 Büyük yüke dayalıdı
 Bele qax bele otı
 Desinler xayalıdı

Bu gelin mama gelin
 Gider hamama gelin
 Gömlegiv yırtılında
 Al yeşil yama gelin
 Qonşıdan et gelende
 Etin çıxartma gelin
 Qayınbabav öğünde
 Üzüv turşanma gelin
 Uzun baxma dellükten
 Payım gönder erükten
 Kişiv eve gelende
 Üzüv doldur evlilikten (E Hasneveli 2013).

Gelinin bir avcuna tatlı konulur. Bu, tatlılığın sembolüdür. Gelinin avuçlarına, el ve ayak parmaklarına kına yakılır. Merasimde bulunanların hepsi de parmaklarına kına yakardı. Bu murada ermiş olmanın sembolüdür. Sonra gelin ayağa kalkıp herkesin elini öper.

Yüzünde beni olmayan kız, gelin giderken yüzüne ben dövülür ve bununla ilgili nağmeler söylenir.

Yanağın halı (ben). güzel

Dodağın alı güzel

Sennen ayrı düşenin

Nolacak halı, güzel?

Bu hal ne haldı?

Hanım ne haldı

Yanağda döydürübsen

Gözüm ne haldı?

Canım ne haldı ?

Alemi yandırıbsan (E Hasneveli 2013).

Kına gecesinde türküler de söylenir. “Elinde Ayağında Acem Hınası” en çok sevilen ve söylenen türküdür.

Elinde ayağında acem xınası

Getti gelin getirsin .... nenesi

Çayır çimenennen geli

Qahve yemenden geli

Al yanağ kaytan dudağ

Her gün hamamnan geli

Elinde ayağında acem xınası

Getti gelin getirsin .... nenesi

Başında var maşalah
 O yar bizim inşallah
 Qavışmağa az qalı
 Qavuşuriğ inşallah

Elinde ayağında acem xınası
 Getti gelin getirsin .... Nenesi

O yar alın gönderin
 Bu yar alın gönderin
 O yarın gözünü sevmişem
 Sürmesin çalın gönderin
 O yarın saçı görmüşem
 Saç bağın çalın gönderin

Elinde ayağında acem xınası
 Getti gelin getirsin .... Nenesi (Paşayev, 1998: 92).

3. 7. Düğün ve Düğün Aşamaları

Düğün her toplumda olduğu gibi Kerkük Türkmenlerin’de de çok kutsal, ehemiyetli ve sevinçli bir olaydır. Evlilik aile kurmanın, biraraya gelmenin temel adımıdır. Bu bölümde evliliğin aşamaları ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Daha önceki düğünlerde gelinin belini kırmızı kuşakla sarma, ayaklarını basacağı yerde koç kesme, koçun kanından bir damlayı gelinin alına sürme, yorganın, döşeğin yüzünü kırmızı renkli ipekten hazırlama, gerdeğin kırmızı kumaşla süslenmesi vb. ayrıntılar eski inançlardan gelir.

Kızıl-kırmızı rengin kullanımı bolluk getiren güneşin renginin tekrarıdır muhtelif yerlerde kırmızı rengin kullanımı yeni kurulan aileye bolluk ve bereket dilemek içindir. Günümüzde bu hasasiyet neredeyse yokolmaktadır. Artık çoğunlukla masumiyeti ve

bekereti gösteren kırmızı kuşak sarılmamakta, genellikle modern yatak takımları kullanıldığı için yorgan sırlmamakta döşek dikilmemekte, gerdek süslenmemektedir. Bu uygulamalardan geriye kalan sadece kına gacasında gelinin başına örtülen kırmızı süslü örtüdür.

3. 7. 1. Kız Evinde Yapılan Düğün

Geline” toy” denilen düğün elbisesi giydirilir, gelin süslenir. Kız evinde yapılan toyda kına yakmakta olduğu gibi, eli uğurlu, evliliğinde sorun yaşamayan, iyi yaşam süren, erkek çocuk annesi olan bir kadın tarafından gelinin süsleme işi yapılır. Süslemede "evlik kirşan"adı ile bilinen makyaj malzemeleri kullanılır. Gelin süslenirken yanına kızlar yaklaşır ve gelin kime çimdik atarsa onun evleneceğine inanılır. Gelin evinde gece yarısına kadar müzik çalınır, gelin arkadaşlarıyla dinlenir, neşelenir. Evde mum yakılır. Mum yakılarak gelinin gideceği evde aydın günler görmesi istenir. Düğünden önceki gün gelin evinde “hasret gecesi” denen şenlik yapılır. Gelinin kız arkadaşları “hasret gecesi” nde nağme (ezgi). okur, halay teperler:

Helhele verin geline
Deste gül verin eline
Altun kemer bağlasın
Gelin ince beline

Bir tabur göğercinim,
Hermandadı hermanda
Her kimin yarı yoxtı
Derd ondadı gam onda

Hasret gecesinde öğüt veren nağmeler de okunur:

Bu gelin mayalandı,
 Yük yüke dayalandı
 Böyle dur böyle otu
 Desinler heyelandı (Marağalı 2013).

Kerkük yöresinde düğünlerde davul, zurna ve nakkarenin eşliğinde halay çekilir, at koşturulur, güreşilir, tüfek tabanca ile hedefe isabet etme yarışı düzenlenir. Tüm bu yapılanlar düğüne neşe katar ve eski inançların unutulmasını engeller (Paşayev, 1998: 94). Kerkük Türkmenleri de Aya, güneşe, ateşe, muma ant içerler. Düğünlerde davul zurna eşliğinde kadınlar ”helhele basar” ”zılgıt çeker” ve gelinin etrafında raks ederler. Kötü ruhları kovmak için tüfek ve tabanca ile ateş ederler. Düğün arefesinde ve düğün sırasında gelinin yanında ayna ve mum olur. Gelin damat evinde ayna ve mum ile karşılaşılır. Tüm bunlar gençlerin aydın günler görmesi kötü ruhlardan arınması için yapılır.

1980’lerde yani otuz-otuzbeş yıl önce yapılan düğün eğlenceleri gayrimüslim kadınlar tarafından yürütülürdü. Kerkük'te “Toba” adlı musevi kadın, bu geleneğin öğrenebildiğimiz en eski temsilcisi sayılır. Def (tef). çalarak, geline öğütler veren bu kadın sanatçı, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yaşamıştır. Toba yanısıra zurnapa çalmakla ün kazanan Musevi İlyahu, bu geleneğin anılmaya değer bir başka temsilcisidir. Musevi kadınların bu görevi üstlenme nedeni muhtemelen kerkükte müslüman ve gayrimüslim ailelerin birarada yaşayıp komşuluk yapmaları böylece kültürel alışverişte bulunmaları kısaca ifade etmek gerekirse bu davetin sebebi kültürel etkileşimdir (Ağalar 2013).

Kızlar müzik eşliğinde türküler söyleyerek gelinin önünde oynarlar. İki çeşit oyun vardır: Bunların ilki ağır oyundur. İki kadın birbirlerini karşılar, her biri bir yana gider, kollarını kaldırır ağır ağır oynarlar. Diğer oyun ise yüngül (hafif). oyundur, bu oyun vücudun her tarafını sallayarak, boyun oynatarak ve parmak şıklatarak oynanır. Toy

eğlencelerinde bazen zorla da olsa gelin oynatılır. Gelin toyda oynarsa, ucuzluk olacağına inanılır.

3. 7. 2. Damat Evinde Yapılan Düğün

Düğün gününde damat evinde davul zurna çalınır. Davul zurna düğün ve şenliklerin esas unsurunu teşkil eder. Hoyrat ve neşeli besteler söylenir. Tepsiler donatılır ve içki içilir. Rakı eğlencesi yapmayan aileler, mevlit okuturlar. Düğün olan evde herkes istediğini yer içer. Davul zurna eşliğinde halaylar çekilir. Halayın sağ tarafında başta halay çeken kişiye baş çeken denilir ve halayı bu kişi yönetir. Halay sırasında düğün sahipleri ve orada bulunan bazı insanlar zurnacıya para armağan eder. Zurnacı para almak istediği kişiye yaklaşarak şu maniyi söyler:

Bağıvı su basmasın

Evive ğem düşmesin

Yarıv senlen küsmesin

Elivi qoy cebive

Hak kissevden kesmesin (S Hasneveli 2013).

Gelinin önüne ayna ve Kur'an-ı Kerim götürmek de adettendir. Eskiden gelini damat evine at üstünde götürürlerdi. Gelinin ardından oğlan çocuğunu beyaz ata bindirip, dizginlerini ellerinde tutup yürürlerdi. Gelin, damat evine vardığında damat ve arkadaşları gelinin üstüne şeker ve madeni para serperlerdi. Bu adet Azerbaycan'da da görülürdü. Bunu yapmalarındaki amaç gelinin bolluk ve bereket içinde yaşaması için şans getirdiğine inanılırdı. Düğün merasiminde "Kılıç Kalkan" ve "Atlıkarınca" oyunları düzenlenirdi. Kerekük'te, damadın düğün gününde yediği tabakta arta kalan yemeği bekar bir arkadaşı yerse onun kısmetinin açılacağı yakın zamanda evleneceğine inanılır. Ayrıca damat elini bekâr bir arkadaşının sırtına sürerse o kişinin de kısmetinin açılacağına inanılır (Paşayev, 1998: 96).

Gelin damat evine galdikten sonra törene katılan tüm Erkekler evi hanımlara bırakıp yakındaki cami ve ya hemen hemen her köyde bulunan ve kutsal kabul edilen ziyaret yerlerine giderler. Bu ziyarette yapılan toplu dua'lardan sonra beyler damatla tokalaşıp öpüşerek tebrik ederler.

4. 1960 yılında ağalar'ın düğününde çekilen bir fotoğraf (Ağalar 2013).

3. 8. Gelinin Damad Evine Götürülmesi

Kerkük Türkmenlerinde gelin genellikle pazartesi veya perşembe günleri ikindi namazından sonra damadın evine götürülür. Gelin, babasının evinden alınırken gelinin akrabalarından bir çocuk kapıyı tutar, damattan harçlık alır. Bu geleneğe “kapıçılık” denilir. Aynı gelenek Anadolu’da da “Kapı Tutma” adıyla bilinir.

Gelinin bineceği atın boynuna ipek mendil bağlanırdı. Günümüzde ise gelin arabasının süslenmesi için renkli kağıt şeritler kullanılır. Gelinin ilk çocuğu erkek olsun diye atın arkasına üç yaşlarında bir erkek çocuğu bindirilir. Gelin, kocasının evine bağlansın ve

zorluk çekmesin diye baba evinden alınan bir çivi damadın evine çakılır. Gelin, baba evinden uğurlanırken evliliği su gibi aydınlık olsun diye arkasından su dökülür. Dakuk ilçesinde gelin damadın evine götürülürken damadın annesi gelin amaya gitmez; giderse öleceğine inanırlar. Gelinin önünde davul zurna çalınır Türkmen oyunları oynanır.

Gelin damadın evine ulaştığında damadın ailesinden bir erkek gelini attan indirmeye çalışır fakat gelin nazlanır. Kayınbabası “in kızım sana filan mülkü bağışladım” deyince gelin attan inmeye razı olurdu. Bu gelenek Anadolu’nun birçok yerinde de görülmektedir. Gelin eve girerken kaynanası nazar değmesin diye eşikte yumurta kırar. Gelin eve girdikten sonra damat, sağdıç ve arkadaşlarıyla birlikte evden çıkardı. Bu “olaya damat küstü denilir”. Sağdıçlar damada gerdek gecesinde nasıl davranması gerektiğini anlatırlardı. Gelin ise odasına sağ ayağıyla adım atar vekötü ruhlar tarafından zarar görmesin diye yalnız bırakılmaz (E Hasneveli 2013).

Gelin damat evine getirilirken damat kendi evinde bekler. Gelin ata bindirilmeden önce atı kontrol edilir atın hırçın ve ya huysuz olup olmadığı kontrol edilir. Gelin evden ayrılmadan önce aile üyeleri ve akrabalarıyla vedalaşır ve görüşür anne babasının elini öpüp vedalaşır. Kafiye damat evine zılgıtla davulla zurnayla gider. Yolda silahlar ateşlenir. gelin damat evine gelirken damat güzel bir kıyafetle, sağdıçları ile eşini damda bekler ve gelin avluya girmeden önce sağdıç tarafında hazırlanan mendil içine konulan şeker, para, kuru, üzüm vs’den oluşan kuru yemişi “eve bolluk bereket birlik dirlik ağız tadı mutluluk getirmesi dileği ile ” gelinin başına atılır. Gelin kapıdan içeri girmeden önce damadın yanında olan iki kişi çocuklar sevindirmek için üzerlerine şeker ve demir para saçar. Gelin kapıdan içeri girdikten sonra evin salonunda sadece kadın kızlarla baş başa kalırdı (Şeyhler 2013).

Erkekler ise 3. 8’de bahsedildiği gibi evi hanımlara bırakıp dışarı çıkar. Gün battıktan sonra damat eve dönüp gerdeğe girerdi. Sağdıçlar onun çıkmasını kapıda beklerlerdi herhangi bir problem olduğu zaman onu damatla konuşup gidermeye çalışırlardı. Günümüzde ise artık sağdıçların kapıda beklemesi gerdek sonucunu sormak gibi konulara pek rastlanmamaktadır. (Marağalı 2013).

5. 1961 yılında kahaoğullarının düğününde çekilen bir fotoğraf (Kahaoğlu 2013).

3. 9. Gerdek

Kerkük Türkmenlerinde dini ya da resmi nikahtan sonra gelin ve damadın bir araya gelmeleri olayına “gerdek” denir. Yatsı namazından sonra gelinin yengesi gelini damada teslim eder. Yenge gittikten sonra gelin ve damat iki rekat namaz kılar. Bu namaza “perde namazı” adı verilir.

Damat gerdeğe girdiği zaman arkadaşları dışarıda bekler. Bazı yerlerde yüz aklığı denilen kanlı bez hemen bazı yerlerde ise ertesi gün istenir. Gerdekten çıkan damat onu bekleyen arkadaşları ve sağdıcına müjdeyi verir vermez birlikte kurşun atarlardı. Bu kurşun atma merasimi gelin ve damadın karı koca olduklarına işarettir.

Eskiden damat gelinle cinsi münasebeti başaramazsa çeşitli yollara başvurulurdu. Örneğin; bulgur dövmeye yarayan el değirmeninin delikli kısmından damadın üzerine soğuk su dökülürdü. Ayrıca “bağlı” olan damadın açılması için mollalara götürülüp muska yazdırılırdı. Irak Türkmenlerinde ve Anadolu’da evlenme ve düğün merasiminde gerdek gecesi ve kızın bekareti çok önemlidir (E Hasneveli 2014) (Şeyhler 2013).

3. 10. Gelinin Haftası “Yeddisi”

Düğünden üç gün sonra damat evine kız evinden yiyecek dolu tepsilere gönderilir. İlk gün gönderilen yiyecekler arasında tuzlu yiyecekler bulunmaz. Düğünden yedi gün geçtikten sonra gelinin yakınları, akrabaları hediyelerle gelini görmeye gelir. Kerkük Türkmenleri arasında bu olaya “yeddiliğ” veya “gelin haftası” denir. Ortaya cicim serilir. Önce damadın annesi hediyeyi cicim üstüne koyar. Aynısını gelinin annesi yapar. Damada hediye vermek isteyenler damadın annesinin hediyesinin üzerine, geline hediye vermek isteyenler gelinin annesinin hediyesinin üzerine hediyelerini koyarlar. Hediyelerin listesi yazılır gelinin hediyeleri geline verilirken damadın hediyeleriyle borçlar ödenir. Yeddi töreninde gelin birkaç kez üstünü değiştirir. Kendisine alınan yeni elbiselerden giyer. Tuzhurmatu Dakuk ve Bayat köylerinde gelin düğünde taktığı duvağı tekrar örter. Duvak erkek bir çocuk tarafından açılırsa ilk çocuğunun erkek olacağına inanılır. Duvağın takılma sebebi gelini kötü ruhlardan ve nazardan korumaktır. Ayrıca duvak geleneği Anadolu da gelin gerdeğe girdikten sonra ertesi gün yapılan eğlenceye denir (Paşayev, 1998: 94).

3. 11. Ayak Açma

Uzun seneler önce gelin baba evine düğünden kırk gün sonra giderdi. Bu ziyarete gelinin “ayağı açıldı” denirdi. Daha sonraları bu süre kırk gün, otuzbeş gün, onbeş güne kadar indirilmiştir. Günümüzde ise yedinci gün gelin evinde tören yapılır tanıdıklar akrabalar gelini görmeğe gelirler ve herkes imkanına göre karşı tarafa hediyeler takdim eder (E Hasneveli 2013).

IV. ÖLÜM

4. 1. Ölüm Belirtileri

Irak Kerkük bölgesi ve çevresindeki ilçeler olmak üzere Kerkük'ün tamamında örf, adet ve inançlar gereği, bir hasta ölüm döşeğinde iken hocalara, şeyhlere gidilir. onlardan hasta için dua etmeleri, muska yazmaları ve geleneksel bitkisel tedaviler uygulamaları istenir. üç çeşit muska yazılmaktadır;

1. Kur'an-ı kerimden seçili ayetler yazılıp hastanın boynuna asılır. Muskaya: (Rabbim bunun ruhunu aldığın zaman incitme). mealinde dualar yazılır
2. Muska evin damında güneşin battığı zamanda yakılmak üzere verilir.
3. Muska yazıldıktan sonra suya atılıp mürakkebin erimesi beklenir ve bu su dualar eşliğinde hastaya içirilir.

Bazı köylerde ise ağır hastalar Nəcəf'te başta gelmek üzere Hz. Ali'nin, Kerbela'da Hz. Hüseyin'nin Bağdat'ta Hz. Musa İbni Kazım ve Nasırıy'deki şeyh Rifaii gibi kutsal ziyaretgahların olduğu yerleri ziyaret etmeye götürürlerdi. Halk türbe ve ya dergah ziyaretinin şifa getireceğine yürekten inanmaktadır hatta kimi ağır hastaların yolun yarısında dahi durumlarının olumlu anlamda değiştiği ve şifa bulunduğu söylenilir. Kimi hastalar ise ziyaret edilen türbe içersindeki mezarın koruma kafesi yanına döşeğiyle birlikte yatırılırdı ve hocalar tarafından 3 gün boyunca günde 2 saat olmak üzere dualar eşliğinde hastaya vesile olup onun şifa bulması için dualar edilirdi (Tisinli 2014).

H. Şahbaz'a göre (2013).

“Ölüm korkusunun bilinç altındaki baskısıyla tedirgin olan halk, geleceği bilmek isteğiyle alışlagelmişin dışındaki bir takım davranışları; meteorolojik olayları, hayvanların hareketleri ve sesleri, hastadaki psikolojik ve fiziksel değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir belirtisi saymaktadır. Bu davranışların geçmişte gelen atalarından kalma bir davranış olduğu bilinmektedir. Halk arasında ölümü haber veren belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanlar büyük yer tutmaktadır. Hayvanların insanlarda bulunmayan sezgi güçleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu tür inançların oluşmasında büyük rol oynamaktadır.

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi bu bölgede de köpeğin uluması, uğursuz olarak nitelendirilir ve birinin öleceğine işaret sayılır. Cenaze evden çıktıktan sonra köpek ulursa bir başkasının daha öleceğine inanılır. /.../ Karganın ve baykuşun ötmesi de ölümün habercisi sayılır. Karga ve baykuş evin eşiğinde ve damında öterse evden ölü çıkacağına inanılır. Bu uğursuzluktan uzak durmak için karga veya baykuş kovalanır. Evde baykuş beslenmesi de uğursuzluk getirir. Akşam saatlerinde horozun ötmesi veya tavuğun horoz gibi ötmesinin de birer ölüm habercisi olduğuna inanılır. Horoz zamansız bir saatte öterse veya tavuk horoz gibi öterse kesilmeleri gerekir. Aksi taktirde evden ölü çıkacağına inanılır. Tavuk bazen hayır için bazen de beddua için ötermiş, bu durumda din adamına danışılır beddua etmişse başı kesilir ve yenir. Kara kedi de uğursuz sayılır. Gece geç saatlerde kara kedi görmek uğursuzluk sayılır ve evden bir ölü çıkacağına inanılır. Taziye evde kırk gün boyunca kelle paça yenilmemesi gerekir. Aksi halde evden bir ölü daha çıkacağına inanılırdı. Bir evin yakınlarında gece saatlerinde çakalın ulumasının da bir ölüm belirtisi olduğu düşünülmektedir. Bütün bu uğursuzlukları önlemek için ayakkabılar ters çevrilir. Özellikle Şii mezhebine bağlı Türkmenler tavşan gördüklerinde üç kere yüzüne tükürürler. Tavşan'ın uğursuz olduğu düşünülür.²

Birer ölüm belirtisi olduğuna inanılan bu hayvanların çıkardıkları sesler duyulduğunda kaza beladan kurtulmak için fakir fukaraya para verilir, zengin olanlar kurban keser.

4. 2. Ölüm Anı ve Ölüm Haberinin Duyurulması

Ölüm haberlerinin duyurulmasının en doğal biçimi ölenin yakınlarının ağlamalarıyla olur. Irak Türkmenlerinde bir evde ölüm olunca bağırmalar başlar, çığlıklar atılır. Bu çığlıklara “fizzah” denir. Fizzah seslerini duyan komşular hemen cenaze evine koşar. Eskiden ölen kişinin evinin damına çıkıp yapılan duyuruya “Salağ Çekmek” denirdi. Ayrıca bu duyuru caminin hoparlörlerinden de yapılmaktadır. Tüm bunların yanısıra komşuların ve ölü evinde bulunanların da ölüm haberinin duyurulmasında önemli rolleri vardır. Ölü sahipleri ya da komşular gerekli yerlere olayı haber verirler. Günümüzde teknolojik cihazlar ve telefonla ölüm haberi bildirilse bile bazı yörelerde “salağ çekmek” geleneği devam etmektedir.

² Bu bölüm (Kerkük üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Emekli Türkçe Bölümü başkanı Dr. Hüseyin Şahbaz) ile yapılan mülakat bilgileri kaydedildiği gibi aktarılmıştır.

Ölüm haberi bölgede ve şehir merkezindeki camilerde cami duvarlarına mahallede sokağın başına siyah bir kumaş asılarak duyurulur. Asılan siyah kumaş üzerine ise beyaz boya ile ölen kişinin adı, kaç çocuğunun olduğu ve kardeşlerinin adı gibi bilgiler yazılır. Şehit haberleri ise beyaz kumaş üzerinden duyurulur, belli bir müddet sonra kumaş çıkarılıp akarsuya atılır. (Yakuboğlu, 1976: 76).

Ölümden sonraki inanç ve adetlere göre ölünün defin merasimi; İslamî geleneklere göre cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, tabuta konması ve cenaze namazının kılınmasından sonra defnedilmesi şeklinde gerçekleşir (Gülşe 2013).

4. 3. Ölüyü Yıkamak

Ölünün yıkanması çoğu zaman evlerde yapılmakla birlikte camilerde de yapılmaktadır. Gasil işi evde yapılırsa onun için belli bir yer yoktur. Avluda, bahçede, banyoda veya evin herhangi bir köşesinde yapılabilir. Ölünün yıkandığı yere perde asılır, ölen kişinin kilosuna göre dört ya da beş kişi ölüyü yıkar. Cenazenin cinsiyetine göre ailesinden bir kişi gasile katılır. Ölen kişi erkek ise erkekler, kadın ise kadınlar tarafından yıkanır, diğer türlü caiz değildir. İnanca göre, sünnet olarak her insanın yedi ölü yıkaması, yedi mezar kazması, yedi ezan okuması gerekmektedir. Ölünün üzerindeki elbiseler yırtılarak çıkarılır “silep” denilen yırtık elbise torbaya konur ve akarsuya atılır. Bazen ölünün üzerindeki elbise çıkarılmaya çalışırken zorlanılır. Bu durumda ölü hayatına doymadığı için elbisesini vermek istemiyor diye düşünülür. Elbiseyi çıkarmak için ölüye “Biz de sennen sonra geleceğiz, bu herkeşin yolıdır” diyerek çıkarılır. Ölünün eski eşyaları da evde tutulmaz, yıkanıp fakir fukaraya verilir. Elbiseler fakir fukaraya verildiği için ölünün öbür dünyada çıplak kalmayacağına inanılır. Ölü yıkama tahtası üzerine konulur. Teneşire “teneşür” denir. Teneşirler caminin avlusundan karşılıksız olarak getirilmektedir. Büyük kazanlarda temiz su ısıtılır. Suya el değdirilmez. Ölüyü yıkayacak olan kişinin temiz ve abdestli olması gerekir. Yıkama işini yapan birçok kişi para almaz. Çok az sayıda da olsa para alan da vardır. O yüzden ölü canını teslim

ederken yıkayan kişi hediye olarak alsın diye cebine bir miktar para konur. Teneşir kibleye doğru yerleştirilir. Ölünün başı yüksek bir nesnenin üzerine konur. Yıkama işleminde sabun, tas, ibrik, kazan, havlu gibi araçlar kullanılır (Ağalar 2013) (E Hasneveli 2013).

Yıkama işlemine sağ taraftan başlanır. Sağ omzundan sağ ayağına kadar, sol omzundan sol ayağına kadar, sonra ölü ters çevrilerek başından ayağına kadar yıkanır. Ölü üç defa yıkanır. Yıkanırken“Bismillah” denir ve Kuran’dan ayetler okunur. Ölüyü yıkayanlar dışında kimsenin görmemesine dikkat edilir. Uyuyan komşuları varsa uyandırılır. Ölen kadının üzerinde ziynet eşyaları varsa çıkarılır. Ölünün takma dişi veya altın dişi varsa çıkarılır. İnsan dünyaya nasıl geldiyse öyle gitmesi geleneği yaygındır.

Bir inanca göre ölen kişi gasil işlemi yapılırken bir gözünü açar ve kim tarafından yıkandığına bakar. Yıkayan kişi onun gözünü tekrar yumar. Bu yüzden gurbet elinde vefat eden insanlar için annesi veya kız kardeşleri ağıt olarak aşağıdaki sözleri söyler:

“Gurbette ölenin gözünü kimse yumamaz

Dertte olanı gurbette kimseler sormaz” (Ağalar 2013).

Yıkama işleminden artan su temiz bir yere dökülür. Bir inanca göre yıkama suyundan içen insanın taş kalpli olacağı düşünülür. Herkes evine dağıldıktan sonra hoca mezarın başında kalıp Kur’an okur. Bir inanca göre de mezarlıkta kimse kalmayınca Allah’ın melekleri gelirmiş. Kabir başındaki hoca da ölüye, meleklerle cevap verirken yardım olsun diye dua edermiş (Şeyhler 2013).

4. 4. Ölünün Kefenlenmesi

Kefenleme islam geleneklerine göre yapılır. Erkek kefeni üç parça bezden oluşur (gömlük, izar, lifafe). Kadın kefeni ise beş parçadan oluşur. Bölgede kefen genellikle beyaz kumaştan yapılmaktadır. Bu kumaş patiskadandır. Bazı yaşlı kimseler kendi

kefenlerini alıp saklarlar. Kimisi ise hacca gittiğinde oradan kendine kefenlik kumaş satın alır (Tisinli 2013).

Tuzhurmatu bölgesinde ise ölen kişi genç kız veya yeni gelin ise elleri ayakları kınalanıp öyle defnedilir. Havlu ile kurulan ölü gömlek üzerine yatırılarak gömleğe sarılır. Önce sağ sonra sol tarafında izar ve litafe ile vücudu kapatılır. Eğer ölen kişi kadın ise aynı işlemler yapılmaktadır fakat gömleği giydirilmeden önce göğüsleri bir bezle bağlanır. sonra saçları gömleğinin üzerine çıkarılır. Başörtüsü, izarı, litafesi ve hırkası ile sarıldıktan sonra bez kumaşla bağlanır. Irak Türkmenlerinde hem kadın hem de erkekler için namazlık olarak kefenden bir parça bırakılır. Şii Türkmenler namazlığa bir de Kerbela taşı koymaktadır (Marağalı 2013).

4. 5. Tabut

Ölü kefenlendikten sonra sandığın içine koyulur. Bu sandıklara “tabut” denir. Tabutun bir diğer adı ise “salaca”dır.

Al vala yeşil vala
Salacam düştü yola
Ne anam var ne bacım
Ensemce saçı yola

Tabutlar ahşaptan yapılmaktadır. Küçük çocuklar için tabut kullanılmaz sepet veya küçük sandıklar kullanılır. Tabutlar caminin avlusu ve depolarında bulunur. Tabut alınırken ölünün boyu ve kilosu gibi etmenler dikkate alınır. Ölü tabuta konduktan sonra beş dakika evinde bekletilir. Fakat gece ise güneş doğana kadar bekletilir. Cenaze bekletilirken tabutun üzerine bıçak, ekmek ve soğan koyulur. Tabutun üzerinde tabutun alındığı cami veya Hüsseyiniye'nin adı yazılıdır. Tabutun üzeri örtülür. Ölen kişi kadınsa tabutun üstüne siyah aba, genç kız veya yeni gelinse rengârenk bir örtü, erkekse

genellikle battaniye, şehitse bayrak örtülür. Ölen kişi düğün hazırlığı yapan gelin ise gelinliği tabutun üzerine örtülür (Musevi 2013).

Ölünün akrabaları yakınları toplandıktan sonra cenaze namazı kılmak için camiye gider. Eğer ölen kişi Şii ise Hüsseyiniye'ye gidilir. Ölen kişinin karısı hamile ise cemaat önünde, ölen kişinin annesi veya yaşlı bir akrabası ile tabutun altından üç kere geçer, böylelikle çıkacak olan dedikodular engellenmiş olur. Cenaze evden çıkarılmadan herkesten helallik istenir. Tabut yerden daima ön taraftan alınır ve omuzlar üstünde taşınır. Cenazeyi en az herkesin bir defa taşıması gerekir. Cenaze alayına kadınlar katılmaz. Ölen kişi az günah işlemişse cenazenin hafif, çok günah işlemişse ağır olacağı inancı yaygındır (Tisinli 2013).

Cenaze evden çıkar çıkmaz teneşir ters çevirilerek evden çıkarılır aksi halde evden bir cenaze daha çıkacağına inanılır. Ölen kişinin ailesi zengin ise cenaze evden çıkarılırken kurban kesilir ancak cenazenin kurbanın üstünden geçirilmemesine dikkat edilir (Kahaoğlu 2013).

4. 6. Cenaze Namazının Kılınması

Cenaze namazına katılmanın en önemli şartı Müslüman olmaktır. Namaza katılan cemaatin abdestli olması gerekir. Camide bir din adamı cemaatin önünde durur. Cenaze namazı dört tekbirden oluşur. İmam “Allahu Ekber” birinci tekbiri alır cemaat ellerini kulağının arkasına götürür. Tekbirden sonra ise ellerini göbeğinin altına bağlarlar. Fakat Şii Türkmenler ellerini bağlamazlar. Cemaat de imamla birlikte ellerini kaldırarak içlerinden tekbir alarak ellerini göbeklerinin altına bağlarlar. İmam ellerini kaldırmaksızın ikinci tekbiri alır, cemaat de içlerinden imama eşlik eder. Yine aynı şekilde üçüncü ve dördüncü tekbir alınır. Dördüncü tekbir okunur okunmaz hiçbir şey okunmadan ellerini iki yana salıverirler. Önce sağ sonra sol tarafa birlikte selam verirler. Cenaze namazında okunacak olan dualar cenazenin kadın erkek veya kız

çocuğu ya da erkek çocuğu olmasına göre farklılıklar gösterir. Namaz kılındıktan sonra imam cemaate”Baynını azat eylevin” der. Cemaat ise hep birlikte “Azat olsun” derler. Cenaze namazı kılındıktan sonra tabut; mezarlık yakınsa yürüyerek, uzaksa arabaya konularak götürülür (kahaoğlu 2013).

4. 7. Ölünün Defnedilmesi

Cenaze yıkandıktan sonra gitmeden önce cenazeye veda etmek için aile bireyleri toplanıp cenaze başında ağlanır fakat Alevi ve Şii Türkmenlerde cenaze üç kere kaldırılıp konulur. Bunun yapılmasındaki amaç Allah, Muhammet, Ali üçlemesidir. Tabut mezarlığa götürülürken bir takım uygulamalar yapılır.

Eskiden Erbil’de cenaze mezarlığa götürülürken arkasından “Temriye” adı verilen helva dağıtılır. Bazı yerlerde ise ölü mezarlığa götürülürken hurma helvası ve ekmek götürülür. Cenaze gömüldükten sonra mezarı başında helva ekmek yenir ve ölen kişinin ruhuna Fatiha okunurdu. Cenazenin önünden geçmek iyi sayılmaz. Her zaman cenazenin arkasından geçilmesi gerekmektedir (Musevi 2013).

Ölüm haberi duyulur duyulmaz mezar kazıcıları yanlarına ölünün bir akrabasını alarak, ölünün gömüleceği mezarlığa giderek ölünün boyuna göre mezar kazarlar. Cemaat tabutu mezarlığa götürdükten hemen sonra ölü bekletilmeden mezara konulur. İmamın ya da din adamlarının eşliğinde ölüyü kardeşleri, varsa çocukları, babası, akrabaları veya komşuları mezara indirir. Ölen kişi kadın ise kocası ona namahrem sayılır kardeşi ya da çocukları mezara indirirler. Ölü kadın tabuttan çıkarılırken kimse görmesin diye üzeri örtülür. Kadın mezarları daha derin kazılır çünkü kadınların kabirde daha çok işkence göreceğine inanılır. Ölen kişi mezara indirildikten sonra başı batıya, yüzü kibleye, ayakları doğuya gelecek şekilde yerleştirilir. Ölen kişinin önce ayakları sonra

başı mezara indirilir. Kefen bağları çözülür. Ölü mezara indirildikten sonra lahdi büyük tuğlalarla örtülür. Toprak girmemesi için etrafı çamurla kapatılır (Gülşe 2013).

Telkinci telkin okur. Mezarda soru soracak iki melekten korkmamasını söyler. Soruların cevabını hatırlatır (Peygamberin Muhammet'tir. Kitabın Kur'an'dır. Kâbe kiblendir. Cennet haktır, cehennem haktır. Bütün Müslümanlar kardeşindir.). kendisine Allaha rahmet diler ve bir avuç toprak atar. Cemaat de birer üçer avuç toprak atar ve "Allah mağfiret etsin" derler. Daha sonra mezara kürekle toprak atılır. Anadolu'da olduğu gibi burada da kürek elden ele verilmez. Yere bırakılır, yerden alınır. Aksi takdirde cemaatten başka birinin öleceğine inanılır. Ölen kişinin mezarına bolca toprak atılır. Toprak atma işi bittikten sonra mezara bol miktarda su dökülür. Su Allah'ın rahmetidir. Yasin suresi okunur. İnanışa göre bu sureyi okumak mezar azabını azaltmaktadır (Ağalar 2013).

Mezar kaybolmasın diye mezar taşı dikilir. Başucundaki mezar taşının üzerine külah yapılıp. Çeşitli şekiller yapılp üzerine genellikle ibretlik sözler yazılır.

Men géttim anam qaldı
 Otıma yanan qaldı
 Ne gençlikte xér gördüm
 Ne bir nişanam qaldı (S Hasneveli 2013).

Mezarın süslenmesinde menekşe, karanfil, gül kullanılmaktadır. Bölgede mezar kültürüne çok önem verilmektedir. Ölen kişi daha önce vasiyet etmişse vasiyet ettiği yere gömülür. Eğer vasiyet etmemişse ailesinin istediği yere gömülür. Genellikle şehir mezarlığına sülalenin meftun olduğu mezarlığa gömerler.

Şii mezhebine bağlı Türkmenler genellikle ölümlerini Necef ve Kerbela şehrinde gömerler. Buradaki mezarlar daha önceden ya da ölü gömülmeye gidildiğinde para karşılığı satın alınır. Bazı ailelerin ise Necef veya Kerbela’da aile mezarlıkları “serdap” vardır. Serdaplar yer altında sığınak gibidirler kilidi ve anahtarları vardır. Anahtarlardan birisi türbedarda diğeri ise ailede bulunur. Sığınağın içindeki mezarlar duvarda raf gibidir. Her sığınakta genellikle on-onbeş mezar bulunmaktadır. Eskiden mezarlık dışına ölü gömme geleneğine çok az da olsa rastlanmaktadır. Günümüzde ise hiç görülmemektedir. Eskiden zenginler bağlarına bahçelerine, bazı dervişler tekkelerine, cami yaptıranlar ise cami avlusuna gömülürlerdi (Musevi 2013).

4. 8. Ölü İçin Yapılan Taziye

4. 8. 1. Erkekler Tarafından Yapılan Törenler

Kerkük’te birisi vefat edince üç gün taziye tutulur. Taziye evinde olan akraba, eş, dost orayı terk ederken yas sahibine “Allah affetsin” gibi dualarla birlikte başsağlığı dilerler. Erkekler ağıt söylemezler. Taziyeler genellikle kurulan büyük çadırlar altında yapılır. Sigara çay ve acı kahve ikram edilir. Ölünün akrabaları çadırın başında elleri bağlı bir şekilde beklerler. Taziye için gelenleri karşılarlar (Tisinli 2013).

Günümüzde camilerin taziye için tahsis edilen salonlarında da taziyeler kabul edilmektedir. Şii Türkmenlerinde de Hüsseyiniye adı verilen yerlerde ölü için taziye merasimi ve Hz. Hüseyin için matem törenleri düzenlenir.

Taziyelerde hafızlar sabahtan akşama kadar Kuran-ı Kerim okurlar ve ölen kişinin ruhuna Fatiha gönderirler. Üç günün sonunda Hatim duası ve yemeği verildikten sonra taziye çadırları kaldırılır. Taziye süresince erkekler tıraş olmaz, yeni elbiseler giymez ve eğlenceli mekânlara gitmezler (Musevi 2013).

4. 8. 2. Kadınlar Tarafından Yapılan Törenler

Kadınlar ise bir sonraki gün ikindi namazından sonra toplu olarak mezara giderler. Bu ziyarette çok trajik anlar yaşanır. Ölünün karısı kız çocukları ve yakın akrabaları mezarı görünce kendilerinden geçerler. Saçlarını yolar yüzlerini tırmalarlar. Mezar başında bu acıya dayanamayıp ölen insanlar vardır. Mezarın üzerine mum ve buhur yakılır. Bu arada mezarlığa getirilen yiyecekler dağıtılır bir kısmı mezarın üzerine konulur. Yiyecek ve içecekler yenilip içildikten sonra Kur'an-ı Kerim okunur. Hazır bulunanlar hep birlikte merhumun ruhuna Fatiha okur. Mezarlıktan ayrılmadan önce mezara bol su dökülür. Böylelikle ölünün yedisi yapılmış olur (Şeyhler 2013).

Ölünün kırkını yapmak için kırk gün beklemezler. Ölünün çocuklarının sayısına göre 39, 38, 37. Günlerde yapılabilir. Her erkek çocuğu için bir gün kız çocuğu için ise yarım gün düşürülür. Bazı yörelerde ise erkek çocuğu ve kız çocuğu için birer gün düşürülür. 'Buna kırkıdan çalma denir'

Ailenin maddi durumu iyi olursa iki, üç kurbanlık koyun, maddi durumu iyi değilse tek kurbanlık koyun kesilir. Bazen et çiğ olarak dağıtılır. Bazen de yemek pişirilip dağıtılır. Kurban kesmenin amacı ölü için hayır yapıp dua almaktır (Bayatlı 2011: 430).

Yas kadınlara mahsustur. Ölen kişi için "sazlamağ" denilen şiirler okunmaktadır. Ölen kişinin ölümünün üstüne, üç gün üst üste sabahtan öğleye kadar yüksek sesle okunur. Daha sonra Perşembe günleri olmak üzere kırk gün boyunca devam eder. Yakını ölmüş bir kadın saçını yolup yüzünü tırmalar. Başa vurma, dize vurma, saç yolma gibi gelenekler Azerbaycan'da da görülmektedir. Taziye süresince bir takım davranışlardan kaçınılır. Süslenilmez renkli elbiseler giyilmez, gülünmez, şaka yapılmaz ve çok konuşulmaz. Kocasını ölen Türkmen kadınların bazıları ise hayatları boyunca siyah giyinir. Babasını ölen kızlar ise elbiselerini evlenince çıkarırlar (Gülşe 2013).

Ölen kişi genç erkek ve evlenmemiş ise ona “ergen” derler. Ölen kişi genç kız ise “namrad” denir. “Namrad” na-murad demektir. Aynı zamanda ‘gelin olamadı’ anlamına da gelmektedir. Gençler için sazламаğ törenlerinden başka törenler de yapılmaktadır. Bu törenlere “şivan” adı verilmektedir. Bu törende kadınlar dört halka oluştururlar. Halkanın dışına şivani idare eden kadın sandalyeye çıkar ve ölünün gençliğini meziyetlerini dile getirir. Kadınların oluşturduğu halkalardan ikisi bir tarafa diğer ikisi öbür tarafa geçerler. Sazlayan kadın söyledikçe kadınlar saçlarını yolarlar. Halkada sıralanmış kadınlar ise sinelerini döverler. Sazlayan kadın, ölünün özelliklerinden bahsettikçe dövünen kadınlar ise “HAYVAŞŞERE” diye karşılık verirler.

Sazlayan; (ölen kişi erkek ise). sıtara zübun

Kadınlar: Hayvaşşere

Sazlayan: Altun baston

Kadınlar: Hayvaşşere

Sazlayan: Nizam taraşı

Kadınlar: Hayvaşşere (Yakuboğlu 1976: 71, 72).

Bazen şivan törenlerinde davul da çalınır ancak burada çalınan davulun ritmi farklıdır daha ağırdır. Ritim kederi, hüznü, ölümü anımsatır. Bu nedenle böyle davul çalmaya “ters davul” adı verilir.

Kerkük yöresinde yas meclisine “sazlayan” isimli kadınlar davet edilmektedir. Türkmen kadınları ağıt yakmak konusunda ustalaşmışlardır. Bertiyeye, Hamdiyele, Atyeye, Zeynep Kuş gibi isimler birinci dünya savaşından sonra bilinen en ünlü ağıtçılarıdır.

Vefat eden kişinin özellikleri sayılır. Bu gelenek Azerbaycan’da ve başka yerlerde de görülmektedir. Yas törenlerinde kadınları halden hale düşüren yürekleri parça parça eden sazlaşmağlar söylenir.

Burda ölüb bir cavan
 Gelsin cavanı yuyan,
 Nece kefen tikerler?
 Nece qebre qoyarlar?
 Barmağların tökülsün
 Cavan gözünü yuyan

Daha sonra kederli horyatlar söylenir:

Bala vay
 Bal yémedim bala vay
 Çöp yığdım, yuva qurdum
 Uçurtmadım bala vay
 W''aW''a
 Véren sen
 Alan sensen véren sen
 Gâh évler bezedérsen
 Gâh édisen véran sen

Vefat etmiş olan insanın annesi sazlamağa devam eder:

Musallanın çim daşı
 Yandı üreğimin başı
 Bir yoldaşiv görende
 Tökerem gözüm yaşı
 Qanşarda putxana var
 Le'li yakutxana var
 Gédirsev ışığ apar
 Orda zülmetxana var

Ölen gencin eşi şu sazlama ile devam eder:

Men ölürem bir cavan
 Gelsin cavanı yuyan
 Yétim balası kalan
 Doğluşu xeyret olan
 Xanası berbad olan
 Barmağların tökülsün
 Cavan gözünü yuyan

Çirig qura bilemedim
 Qurub bura bilemedim
 Ayrılık çox güçlüymüş
 Qarşı dura bilmedim

Ölen genç gelin ise:

Dereler düzde qaldı
 Yükü Tebriz'de qaldı
 Balam baş aldı geldi
 Balası bizde kaldı

Düzülü yatagları
 Cehiz dolu boğçası
 Qıymetli elbisesi
 Terketdi, bizde qaldı

Gül üzüve
 Seperem gül üzüve
 Yalvararam qarıncaya
 O güzel gözlerive

O uzun kipriđive
 O qaytan dudađıva
 Uzun çınar boyuva
 Düşmesin gül üzüve

Annenin dilinden ölünün cevabı:

Bahcada barım qaldı
 Heyvayla narım qaldı
 Ey zalim gaddar felek
 Men sana ne étmişem
 Béşikte körpe balam
 Yatađda yarım qaldı

Ölen kişi evlenmemiş olursa:

Öz nenem
 Qarnı dolu köz nenem
 El ađlar yalan ađlar
 Qoy ađlasın öz nenem

Men gétdim, anam qaldı
 Oduma yanan qaldı
 Ne dünyadan xéyir gördim
 Ne bir nişanam qaldı

Sazlamalar yas meclisinde acıyı dile getirir. Yas merasimlerinde bazen keder ve gam barındıran ninniler de söylenir (Paşayev 1998: 84, 85, 86, 87, 88; Terzibaşı 1975 : 188; Dakuki 1970 : 141; Mahdı 2010 : 70, 71).

SONUÇ

Kerkük Türkmenleri'nin gelenek ve görenekleri doğum öncesinden ölüm sonrasına kadar bir süreci içeren geçiş dönemi törenleri bağlamında incelenmiştir. Bu süreç doğum hazırlıklarının nasıl yapıldığı ve doğumdan sonra neler yapıldığı ile başlayıp, çocukluk dönemi ile devam eder. Daha ileriki yaşlar için evlilik, nişan, nikah ve düğün kutlamaları ele alınmıştır. Geçiş dönemleri hakkında verilen bilgiler ölüm ve ölüm sonrasında uygulanan geleneklerle tamamlanmıştır.

Bu tez çalışmasının amacı, Irak'ta yaşayan Türkmenlerin geçiş dönemi törenlerini incelemektir. Irak Türkmenleri Irak'ta küçümsenmeyecek bir nüfusa sahiptir. Türkmenlerin en önemli yerleşim merkezlerinden biri Kerkük ve yöresidir. Çalışma da bu yörede yapılmıştır. Derleme çalışmalarında güvenilir bilgiler veren akrabalar, komşular, yakın aile üyeleri ve imkanların elverdiği ölçüde Kerkük'teki hemşehrilerle 2013 mart'a trafımdan ve 2014 ocak'ta güvendiğim yakınım tarafından mülakatler yapıp bilgiler aktarılmıştır. Ancak bu çalışmayı yaparken Irak ve özellikle Kerkük'teki emniyet istikrarsızlığından dolayı Leylan, Tirkalan'da alan çalışması yapılamamıştır.

Kerkük Türkmenler'inde geçiş dönemlerinde uygulanan zengin pratik ve ritüeller incelenirken inançların gelenekler ve ritüeller üzerinde ne ölçüde etkili olduğu bir kez daha fark edilmiştir. Ritüellerin her bir parçasında ve dolayısıyla bütününde, katılımcıların inançları, manevi değerleri, "kutsal" algıları, toplumsal değer ve kabullere bağlılıkları izlenebilmektedir. Yürekten bağlanılan Tanrı'ya veya bir takım mistik güçlere karşı Kerkük halkının tavır ve tutumları nazar hastalık kötü ruh vb. olumsuzluklardan hangi yol, yöntem ve sözler ile korundukları ortaya çıkmaktadır.

Ritüelin amacı bireye manevi destek vermek, sıkıntılardan uzaklaştırmak, toplumun bir üyesi olduğu blincini aşılacak ve paylaşım ortamında toplumun diğer üyeleri tarafından varlığının kabul edildiğini göstermektir. Kerkük'te de benzer amaçlarla tekrarlanan

geçiş dönemi törenleri insanoğlunun hayatını toplumsal normlar bağlamında şekillendiren doğum, evlilik ve ölüm dönemlerinde tekrarlanır. Ritüelin sahibi ve katılımcılar ortak kültürel değerlerde buluşurlar. Acıyı, sevinci, mutluluğu, hüznü birlikte paylaşırlar, eğlenirler, gülerler, sohbet ederler. Kültürel değerler bir sonraki nesle aktarılır. Çeşitli hazırlıklar yardımlaşarak yapılır dolayısıyla insanlar birlik ve beraberlik ruhunu her seferinde yeniden tadarlar.

Halk tabakaları arasında görülen uygulamaların büyük oranda İslam dini ve kültüründen beslendiği görülmüştür. Dilek ağacına çaput bağlamak, ocak anlayışının bulunması, mezarlık anlayışı-ziyareti vb. bir kısmı Eski Türk İnancından kaynaklanmaktadır “. Elbette Kadim Ortadoğu Medeniyetlerinin muhtelif etkilerini görmek de mümkündür. Homojen bir yapıya sahip olan Irak coğrafyasında yaşayan Türkler çeşitli Müslüman ve gayrimüslim topluluklarla bir arada olup sosyal hayatı paylaştıklarından kültür alış verişinde bulunmuş, söz konusu toplulukları etkilemiş ve onlardan etkilenmiştir. Bu etkileşime örnek olarak, kına geleneğinde müslüman bir ailede düzenlenen kına törenini yöneten Musevi Toba ve İlyahu hanımlar hatırlatılabilir.

Irak Türkmenleri arasında hayatın çeşitli safhaları ile ilgili tespit edilen inançlar ve pratikler, başta Sibirya ve Orta Asya sahasında yaşayan, Altay, Nogay, Şor, Tıva, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Yakut, Kazak, Kırgız, Özbek, Uygur ve Türkmenler olmak üzere Azerbeycan ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde tespit edilen inanç ve pratikler ile benzerlik hatta çoğu zaman aynilik arz etmektedir. Mesela, Irak Türkmenleri ile Sibirya sahasında yaşayan Altay Türkleri arasında kilometrelerce mesafe bulunmasına, halkların bir çoğunun birbirinin varlığından haberi bile olmamasına rağmen günümüze kadar aralarında aynı gelenek-görenek, örf-adet, inanç, pratik ve uygulamalarının mevcut olması, Türk inanç sistemindeki birliği gözler önüne sermektedir. Bu benzerlik ve aynilik bir tesadüf sonucunda meydana çıkmamıştır.

Sonuç olarak, bölgenin halk inançları ile ilgili ve yaşam şekilleriyle ilgili yaptığımız bu çalışma bize Orta Asya sahasında Anadolu'ya geçen atalarımızın taşıdığı eski Türk inançlarının, İslami bir kılığa büründürülerek günümüze kadar değişik şekilde ve pratiklerle yaşatıldığı açık bir şekilde göstermektedir.

Bu çalışmada Kerkük'teki Türkmenler ile yapılan mülakatların bilgileri aktarılmış ve birçok yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu vesile ile Kerkük yaşamını gelenek-görenek örf-adetlerini yazıya geçiren 'Suphi Saatçi, Ata Terzibaşı, Gazanfer Paşayev, Necdet Yaşar Bayatlı " başta olmak üzere Kerkük kültürü ile ilgili çalışmalar yapan herkese teşekkür edilmelidir. Zira, yıllardan beri uygulanan politikalar sebebi ile Irak, Kerkük Türkmen kültürü dermansız yaralar almıştır. Ekonomik kısıtlılıklar, huzursuzluk, siyasi baskı sebebi ile yıllar içinde kuvvetlenen göçler hem nüfusun dağılırarak azalmasına, hem de kültürel dokunun olduğu kadar gelenek ve göreneklerin de zayıflamasına, önemini yitirmesine yol açmıştır. Yukarıda adları geçen araştırmacılar tesbit ettikleri örnekler, bilgiler ve yorumları ile artık günümüzde mevcut olmayan uygulamaları, ritüelleri ve Kerkük kültürünü adeta bir katalog halinde önümüze sunmuşlardır.

Her çalışmada olabileceği gibi imkânlar nisbetinde hazırlanan bu çalışmada da eksiklikler olduğu bilinmektedir. Özellikle, kısırlık tedavisinde uygulanan yöntemler, geçiş dönemi törenlerinde mutfak kültürü, giyim kuşam, halk müziği ile ilgili bilgiler ve ölüm sonrası ritüellerde" kırktan çalma' gibi konularda eksiklikler vardır.

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI, Orhan (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- BAYATLI, Necdet Yaşar (2008). "*Kerkük-Dakuk'ta Bir Bektaşî Tekkesi: Dede Cafer Tekkesi ve Ritüelleri*", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 47, güz 2008, s. 137-155.
- BAYATLI, Necdet Yaşar (2011), *Irak Türkmenleri Folklorunda Halk İnançları*, İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, Yay.
- DAKUKLU, Mehmet Hurşut (1972). "*Doğacak Çocuğun Cinsiyeti Hakkında*", *Kardaşlık*, Y. 11, S. 8-9, Aralık-Ocak
- DAKUKLU, İbrahim (1970). *Irak Türkmenleri Dilleri Tarihleri ve Edebiyatları*, Kerkük: Gamgin Kitapevi.
- ERGİN, Muharrem, (2004). *Dede Korkut Kitabı*, 5. baskı, Ankara: TDK. Yay.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2004). *Dedem Korkudun Kitabı*, 2. baskı, İstanbul: MEB Yay.
- HÜRMÜZLÜ, Erşat (2003a). *Türkmenler ve Irak*, İstanbul: Kerkük Vakfı yay.
- HÜRMÜZLÜ, Erşat (2006). *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yay.
- İNAN, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Trihi*, Ankara: KB. Yay.
- İNAN, Abdülkadir (1998). *Makaleler ve İnceleme I*, 3. baskı, Ankara: TTK. Yay.
- İNAN, Abdülkadir, 2006, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 6. baskı, Ankara: TTK. Yay.
- KALAFAT, Yaşar (2000a). *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*, Ankara: ASAM Yay.
- KALAFAT, Yaşar (1999a). *Doğu Anadolu da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 3. baskı, Ankara: AKM. Yay.
- KAŞGARLI, Mahmut (1998). *Divanü Lügati't-Türk*, C. I

- KOÇSOY, Şevket (1991). *Irak Türkleri ve Türk-Irak İlişkileri*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- MAHDÎ, Sarmed (2010), *Kerkük Horyatları ve İcrası, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- MAHMUT, Mehmet (2000). *Erbil'deki Mezar ve Yatırlar*, Erbil: ITC Yay.
- MARUFOĞLU, Sinan (2002). *"Irak Türkleri", Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara TTK. Yay. , s. 603
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2000). *Türk Halk Bilimi*, 2. baskı, Ankara: KB. Yay.
- PAMUKÇU, Ekrem (1991). *Bağdat'ta İlk Türkler*, Ankara: KB. Yay.
- PAŞAYEV, Gazanfer, (1998). *Irak Türkmen folkloru*, İstanbul: Kerkük vakfi Yay.
- POLAT, Kemal (2003). *Kırgızlarda Doğum, Evlenme ve Ölüm Fenomenleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum
- SAATÇI, Suphi (1996). *Tarihi Gelişim içinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfi Yay.
- SAATÇI, Suphi (2003). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul: Ötüken Yay.
- SAATÇI, Suphi (2008). *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Ötüken Yay.
- ŞENER, Cemal (2010). *Şamanizm - Türkler'in İslamiyetten Önceki Dini*, İstanbul:
- ŞİRZAT, Şeyh Muhammet (2002). *El Asar El Diniyye Fi Erbil (El Makabır ve El Mesacit ve El Cevami ve El Tekaya Fi Erbil)*, Erbil: ITC Yay.
- TAVKUL, Ufuk (1996). *Karaçay-Malkar Sosyo-Kültürel Yapısının Etnik Kökenleri ve Kültürleşme*, , Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara
- TERZİBAŞI, Ata (1975). *Kerkük Hoyratları ve Manileri*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- TERZİBAŞI, Ata (1980). *Kerkük Havaları*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

UÇAKCI, İsmail (2003). *Sungurlu, Yerköy, Delice, Keskin, Kızılırmak Yöresi Derlemeleriyle Orta Anadolu Halk Kültürü*, Ankara, ATO Yay.

ÜNVER, Süheyl (1935). "*Çocuk Doğmadan Önce Cinsiyetinin Belirlenmesi*", HBH. Y.

5

YAKUBOĞLU, Enver (1976). *Irak Türkleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ZABİT, Şakir Sabir (1964). *Kerkük'te İctimaî Hayat*. Bağdat: Zaman Basımevi.

KAYNAK KİŞİLER

- AĞALAR**, Fatma (Kerkük 1949 bekâr ev hanımı, Kerkük/Hay-il Xadra Sempti) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde.
- EROĞLU**, Kadriye Fazıl (Kerkük 1929 evli dört çocuk annesi ebe Kerkük/Sarıkahya Mahallesi) ile 2013 Mart ayında tarafımdan; 2014 Ocak ayında yakınım tarafından yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde.
- GÜLŞE**, Rauf (Kerkük 1924 evli sekiz çocuk babası, çiftçi, Kerkük/Dur-il Sikek Sempti) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde
- HASNEVELİ**, Edibe (Kerkük 1948 evli beş çocuk annesi, ev hanımı, Kerkük/ Vahit Huzeyran Mahallesi) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde.
- HASNEVELİ**, Said (Kerkük 1939 evli beş çocuk babası, emekli, Kerkük/ Vahit Huzeyran Mahallesi) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde.
- KAHAOĞLU**, Hasan (Kerkük 1920 evli beş çocuk babası muhtar Kerkük/Vasti Mahallesi) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde.
- MARAĞALI**, Camal (Kerkük/Beşir İlçesi, 1921 iki eşi olan oniki çocuk babası kütüphaneci) ile 2013 Mart ayında tarafımdan; 2014 Ocak ayında yakınım tarafından yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde.
- MUSEVİ**, Abdulhalık, (Kerkük 1939, evli emekli devlet memuru, Kerkük/Vahit Huzeyran Mahallesi) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde.
- ŞEYHLER**, Hasibe (Kerkük 1937 evli ev hanımı, Kerkük/Musalla Sempti) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derlemenin yazılı metni Zainab Saeed'in arşivinde.
- ŞAHBAZ**, Hüseyin (Kerkük 1943 evli beş çocuk babası emekli türk dili edebiyatı bölüm başkanı, Kerkük/Dakuk İlçesi) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derleme bilgileri
- TİSİNLİ**, Recep (Kerkük 1938 evli beş çocuk babası, emekli öğretmen, şair, Kerkük/Tisin Sempti) ile 2013 Mart ayında tarafımdan yapılan derleme bilgileri

SÖZLÜK

açux: açık

alma: elma

apardılar: götürdüler

arak: rakı

assa: alırsa

aştım: açtım

ayağa: ayakaltına

bala: yavru

bele: böyle

bı: bu

bınca: bu kadar

bilbil: bülbül

boyıva: boyuna

cüt: çift

çarpaz: çapraz

çöl: kır

dişimde: rüyamda

diyer: der

dözmez: dayanmaz

dünyeni: dünyayı

düşipti. : düşmüştür

edeller: ederler

elivnen: elinle

eridi: eritir

géçmerem: geçmezim

geldixçe: gittikçe

geli: gelir

géşti: geçti

géşti: geçti

gévlim: gönlüm

gévlim: gönlüm

girsev: giysen

gördim: gördüm

gözel: güzel

gözel: güzel

gülmeğ: gülmek

gündi: gündür

günivi: gününü

ğem: gam, keder

hanı: nerde

hörügiv: örüğünün

ilgid: yiğit

iller: yıllar

invan: naz

istersey: ister isen

itirdim: kaybettim

kârım: işim

kelle: baş

kimin: gibi

kimin: gibi

kişmiş: çekirdeksiz üzüm

köynegin: gömleğin

köyneğin: gömleğin

küle: kısa

meni: beni

meni: beni

mennen: benden

mennen: benden

min: bin

naçar: çaresiz

namrad ölim: murat almadan ölmek

nedi: nedir

oyıpsan: oymuşsun

öldir: öldür

öldiriller: öldürürler`

öpim: öpeyim

öpişiv : öpücüğün

öziv: kendin

qadanı: kazayı

qaşar: kışı

qax gédex: kalk gidelim

qemeridi: aya mensuptur

qemeridi: aya mensuptur

quyya: kuyuya

quyyıya: kuyuya

rızıq: rızk. ki: iki

sağalmadan: eski yara iyileşmeden

salmasaydım: bırakmasaydım

sele: söyle

sene: sana

sene: sana

sennen: senden

sennen: senden

serine: başına

séydalan: bir köy adı

sora: sonra

suçım: suçum

şerr-olı: şer olur

şitil vurdım: fidan diktim

tehne: kınama

tek: gibi, eş

tuş: ekşi, çatık

ürekten: yürekten

üze üze: yüze yüze

üzüg: yüzük

üzüme: yüzüme

üzüv: yüzün

üzüvden: yüzünden

vay nene: vay anam

vır: vur

vır: vur, tak

xarabat: düzensiz

xas: özel

xasa: kerkük'ün ortasından geçen çayın adı

xér: hayır, iyilik

xestesi: hastası

xunı: kanlı

yağın: yağıyor

yaman yoldaş: kötü dost

yannan: taraftan

yaraladıv: yaraladın

yaramısan: yaramıyorsun

yavağ: yanak

yéngi: yeni

yêrişiv: yürüyüşün

yoxsıl: yoksul, fakir

yuxını: uykunu

zilfiv: zülfün

zilif : zülüf